

Podborský, Vladimír

Fenomén neolitického domu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická.
2009-2010, vol. 58-59, iss. M14-15, pp. [17]-45

ISBN 978-80-210-5654-1

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/125713>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VLADIMÍR PODBORSKÝ

FENOMÉN NEOLITICKÉHO DOMU

Fenomén domu patří k trvalým tématům studia neolitu. Dům jakožto prvořadý element obytné architektury byl již od pravěku výrazem snahy člověka bránit se proti přírodní nepohodě a vytvořit si přijatelné sociální prostředí (PAVLŮ 1998, 778). Tato snaha nabyla na významu se začátkem neolitické sedentarizace (PODBORSKÝ 1997, 16). Odtud lze sledovat zvýšený zájem badatelů o neolitický dům; zejména od prvních větších odkrytí neolitických sídlišť se stopami nadzemních domů, jaké v letech 1929–1934 zkoumali na německé lokalitě Köln-Lindenthal W. Buttler a M. Haberey (1936; srov. BERNHARDT 1990) a poté, kdy na začátku 40. let minulého století popřel O. Paret (1942; 1946) obytný význam zemních jam na pravěkých sídlištích. Záhy potom přišel čas průkopníků studia neolitických domů – P. J. R. Moddermana (1970) a H. T. Waterbolka (WATERBOLK – MODDERMAN 1958–1959), R. Tichého (1961; 1962), B. Soudského (1966; 1969), J. Vladára (1969) a J. Licharduse (VLADÁR – LICHARDUS 1968; LICHARDUS – VLADÁR 1970), později J. Lüninga (1975; 1982; 1997a; 1997b; 2000; LÜNING Hrsg. 2005), V. Němejcové-Pavúkové (1986; 1995; 1997), J. Pavúka (1986; 1990; 1994a; 1994b; 1998; 2003), M. Menkeho (1986), A. Coudart (1998), členů výzkumného týmu bylanské expedice (PAVLŮ – RULF – ZÁPOTOCKÁ 1987; PAVLŮ 1998; 1999; 2000), A. Hampel (1989), J. Beneše (1991; 1995), E. Lenneis (2000; 2003) a ve výčtu těch nejvýznamnějších by nemělo nechybět ani jméno E. Kazdové (KAZDOVÁ 1996; 2000; 2001). Leč zrekapitulujme si celou problematiku od začátku.

Již od nástupu středoevropského neolitu se na sídlištích objevuje hotový, vyspělý a technicky propracovaný typ nadzemního kúlového domu, což odpovídá představám imigračních teorií o vzniku místní zemědělské civilizace. O závislosti domácích forem neolitických objektů na balkánských předlohách lze v odborné literatuře najít mnoho dokladů (naposledy LENNEIS 2003).

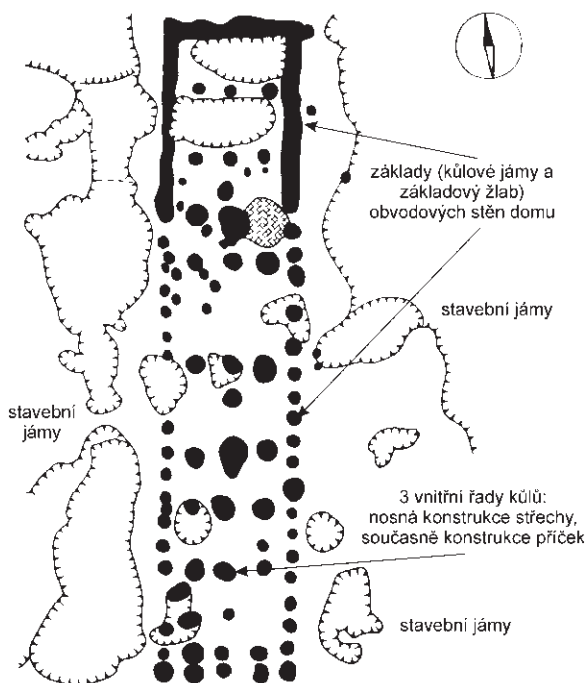
Dobře dokumentované půdorysy domů lidu kultury s lineární keramikou (LnK) se dnes v Evropě, od Panonie po střední Francii, dají počítat v řádu stovek. Na Moravě byly poprvé objeveny v Uničově (NEKVASIL 1953, 727, obr. 318), dnes jsou známy ve větších počtech na sídlištích v Bořitově – „Býkovkách“ (ČÍZMÁŘ 1998, 23), v Brně-Novém Lískovci (PŘICHYSTAL 2007; 2008), Drysicích (GEISLEROVÁ

1992), Kuřimi – „Záhoří do klínů“ (ČIŽMÁŘ 2000, 16, obr. 6), Modřicích – „Sád-kách“ (ČIŽMÁŘ 2006, 13–14), Mohelnici (TICHÝ 1961; 1962), Přáslavicích – Kocourovci (HORÁKOVÁ – KALÁBEK – PEŠKA 1997), Těšeticích-Kyjovicích (KOŠTUŘÍK 1989), Vedrovicích (ONDRUŠ 1966) aj. Jejich relikty se objevily i na řadě dalších lokalit (srov. ČIŽMÁŘ 2008, 41). Lze právem předpokládat, že původně stály na všech sídlištích, i když nálezořvá situace vede často jen k reálným předpokladům jejich existence – nejnoveji to dobře ilustruje plánek odkryvu na sídlišti v rakouském Breitenenich 2 – „Kalkraben“ (PIELER 2009, 44, Abb. 6).

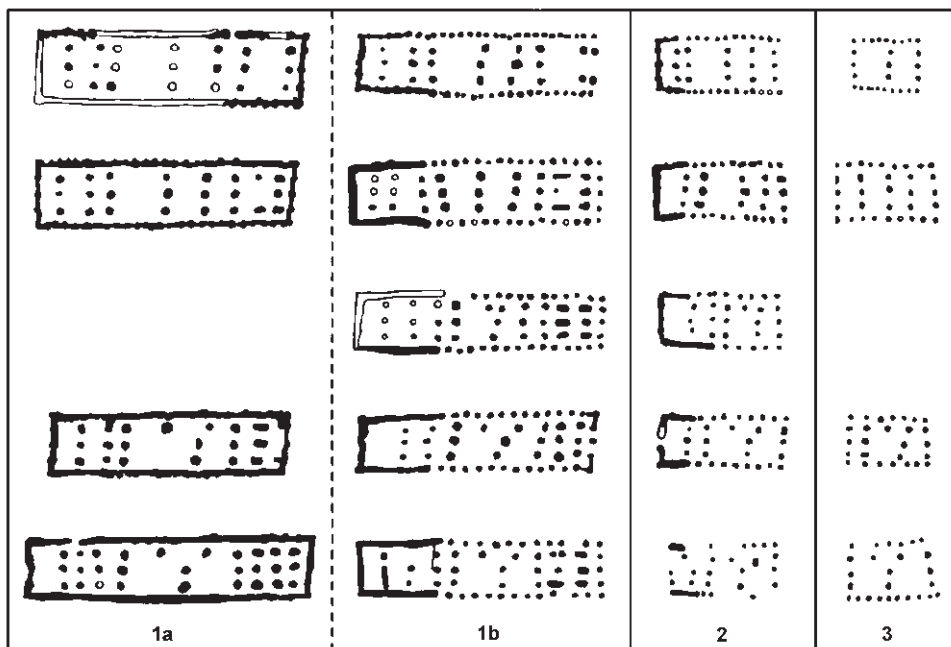
Půdorysy domů ze Slovenska známe ze sídliště v Čataji (PAVÚK 1986), ve větších počtech pak především z lokality s mladší LnK a z dalších deseti sídlištních horizontů železovské skupiny ve Štúrově (PAVÚK 1994b, 197n., Abb. 63–71), z Rakouska z Asparn a.d. Zaya – Schletz, Brunn am Gebirge, Franzhausen, Rosenberg aj. (LENNEIS et al. 1995, 27n., Abb. 8, 9; URBAN 2000, 68n., obr. na str. 69; STADLER 2009), nověji zejména z Mold u Hornu (LENNEIS 2003) a z Breitenenich 2 (PIELER 2009), z Čech opět ve větších počtech z Bylan u Kutné Hory a Miskovic (PAVLŮ – RULF – ZÁPOTOCKÁ 1987; PAVLŮ 1998; 2000; PAVLŮ – ZÁPOTOCKÁ 2007, 53; COUDART 1998, 128n., fig. 128: a–c), z Března u Loun (PLEINEROVÁ – PAVLŮ 1979, 30n., obr. 6, 10–17), Hrdlovky na Teplicku (J. BENEŠ 1991; 1995), Postoloprť (SOUDESKÝ 1955, 5; 1969, 5), Žimutic (A. BENEŠ 1970; PAVLŮ 2001) atd. Mohli bychom pokračovat dále do Polska a poukázat na tamní proslulé lokality jako Brześć Kujawski, Kraków-Olszanica, Nosocice, Strachów aj. (GODŁOWSKA et al. 1979, 51–60). Ze středního, jižního a západního Německa lze uvést dlouhou řadu lokalit, např. Zwenkau-Harth, Hienheim, Otzing, Regensburg-Harting, Straubing-Lerchenhaid, Aldenhoven, Bochum, Köln-Lindenthal, Langweiler (LÜNING 1975; 1997a; 2000; LÜNING Hrsg. 2005), z Belgie Rosmeer/Staberg, z Holandska Elsloo, Geleen, Sittard, Stein (WATERBOLK – MODDERMAN 1958–1959; MODDERMAN 1970), nechceme-li pokračovat až do Pařížské kotliny či francouzské Pikardie (Cuiry-lès-Chaudardes/Les Fontinettes, Chassemy/Le Grand Horle: COUDART 1998).

Na tomto obrovském prostoru vznikla řada variant nadzemních kůlových domů v podstatě jednotného konstrukčního principu: pět paralelně běžících řad dřevěných sloupů představuje nosnou konstrukci stěn a sedlové střechy dlouhého domu obdélíkovitého půdorysu. Obvodové, zpravidla hustěji kladené sloupy tvoří základní „rošt“ delších stěn, středová (třetí) linie obvykle řidčeji kladených sloupů nese vaznici střechy, jejíž nosnost jistí ještě druhá a čtvrtá linie sloupů (obr. 1). Všechny tři vnitřní řady kůlů mohou být využity navíc ke konstrukci předsíně, k vybudování skladovacího prostoru (např. i „patrové zásobárny“ – „seníku“, „sýpky“ apod.), přiček – tzn. k vytvoření jakýchsi samostatných kójí, atd.

Základ typologie domů lidu s LnK položili P. J. R. Modderman a H. T. Waterbolc (1958–1959; MODDERMAN 1970) na základě poznatků z odkryvů neolitických sídlišť v Belgii, holandském Limbursku, Německu a v Bylanech u Kutné Hory v Čechách. Vyšli ze základního stavebního projektu uvedených domů, tj. z jejich tří hlavních částí: severní (severozápadní – „zadní“), střední a jižní (jihovýchodní – „přední“). Rozlišili tři hlavní typy staveb (obr. 2):

Obr. 1. Půdorysná situace domu lidu s LnK a jeho konstrukční prvky. Interpretací abstrakt.

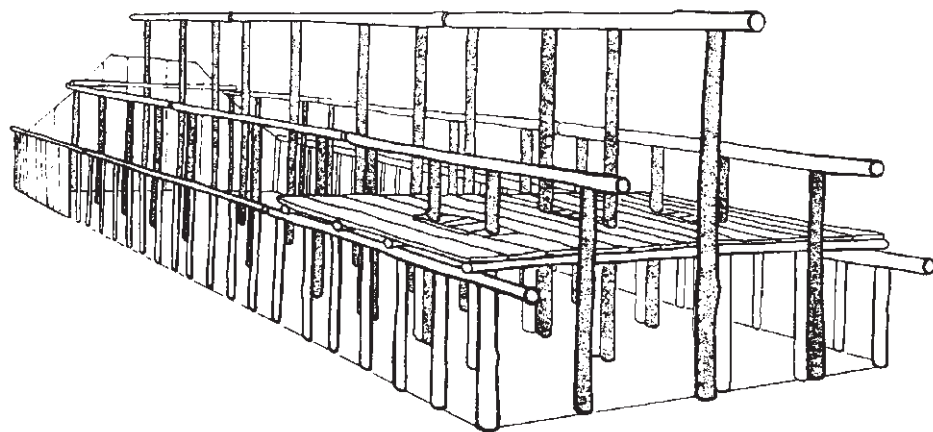
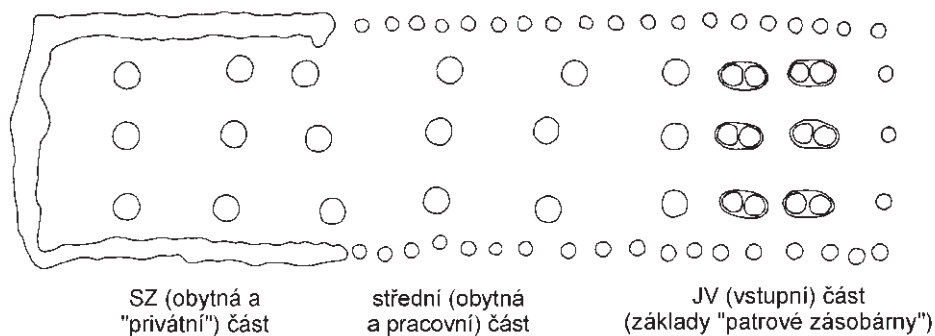
Obr. 2. Roztřídění domů lidu s LnK podle velikosti: 1a, b – „Großbau“; 2 – „Bau“; 3 – „Kleinbau“ (podle COUDART 1998, s odkazem na P. J. R. Moddermana).

I. Velké stavby („Grossbauten“) obsahují všechny tři hlavní části; jejich podtypy jsou vytříbeny podle existence a průběhu obvodových základových žlabů.

II. Stavby („Bauten“) jsou domy menších a středních rozměrů, které obvykle nemají jižní (resp. jihovýchodní) část.

III. Malé stavby („Kleinbauten“) jsou domky obsahující jen střední část.

Počty a rozmístění vnitřních konstrukčních prvků (stavební příčky, hloubka, hustota a uspořádání nosných sloupů) se staly základem pro vyčlenění dílčích podtypů a lokálních variant domů lidu s LnK. Největší pozornost se upírá k jižní – vstupní části domů, jakési „předsíni“, která je vesměs považována za hospodářský prostor, nad níž se ve zvýšeném patře nacházela „sýpka“ (SOUDSKÝ 1966, 29). Tato představa vychází z nápadného zhuštění a zmohutnění kůlových jamek tvořících příčky, oddělující „předsíň“ od střední části domu. Mimo sloupy nesoucí střechu se tedy v této části nacházely ještě kůly nesoucí patro (obr. 3).

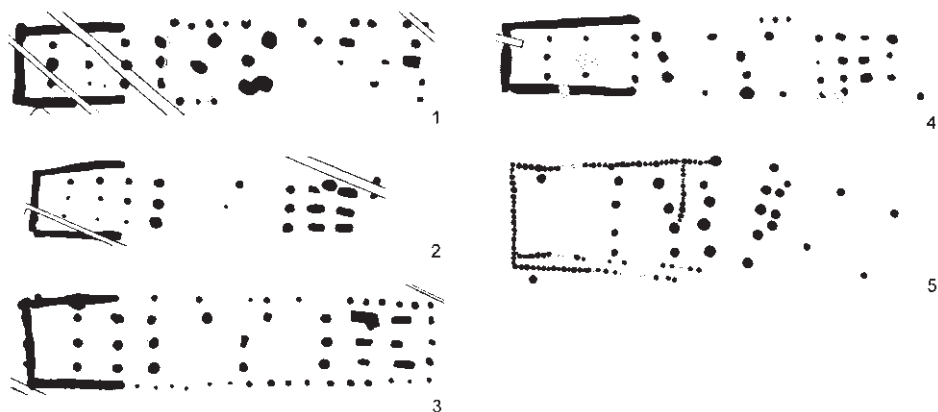

Obr. 3. Půdorys a rekonstrukce domu lidu s LnK s „patrovou zásobárnou“ („seníkem“, „sýpkou“ apod.) v přední části (podle Bild der Wissenschaft 8, 1980).

Toto řešení je typické pro starší období kultury s LnK a jeho vymizení souvisí pravděpodobně se změnou skladování zásob obilí: později místo do „sýpky“ v patře ukládali zrna do zemních sil. Zhuštění kúlů příčky, oddělující „předsíň“ od hlavní obytné síně, navozuje myšlenku o existenci jakési hliněné „protipožární pleny“ (PAVÚK 1994b, 54).

Centrální část je považována za vlastní obytný prostor domu, který nemůže chybět u žádného ze tří hlavních typů staveb. Bývá také nejdelší a nejprostornější. Zde se měly odehrávat běžné domácí pracovní, kulturní i relaxační aktivity, mohly se zde přijímat návštěvy atd. (PEŠLOVÁ 2002, 9). I tato část může být rozdělena několika, zpravidla třemi příčkami na potenciální dílčí kóje. Příčky však mohou být lokálně různě uzpůsobené, ve starším období LnK zpravidla do Y-konfigurace, která redukuje tři vnitřní příčky (celkově 9 kúlů) na pouhé 4 kúly, čímž je dosaženo výrazného zvětšení nezastavěné obytné plochy (HORÁKOVÁ 1998, 30). Rozlišuje se několik variant domů s Y-konfigurací – tu nejčastější, označenou jako typ Geleen (podle eponymního sídliště v Limbursku, srov. WATERBOLK 1958–1959), lze rozdělit ještě do dalších podtypů, a to podle klasické, rozpadlé a deformované Y-konfigurace (obr. 4: 1–4). Na širokém prostranství staroneolitických staveb vznikla řada dílčích proměn ypsilonového uspořádání, které mohou lokálně poměrně dlouho přežívat. Na toto delší přežívání domů ypsilonové konstrukce upozornil např. M. Menke (1986, 5) na základě výzkumů na bavorské lokalitě Hienheim. Obecně však spolu s dalšími dílčími znaky odpovídají „ypsilonové domy“ staršímu období LnK (MEYER-CHRISTIAN 1976). Na Moravě označil R. Tichý místní variantu těchto staveb na základě odkryvu „chaty“ č. III z Mohelnice (obr. 4: 5) jako domy „mohelnického typu“ (TICHÝ 1961, 100, obr. 2: 3; 1962, 250, 252, obr. 2).

„Zadní“ (severní, resp. severozápadní) část je nejdlehlším prostorem domu, do něhož byl také nejsložitější přístup. To zajišťovalo obyvatelům určité soukro-

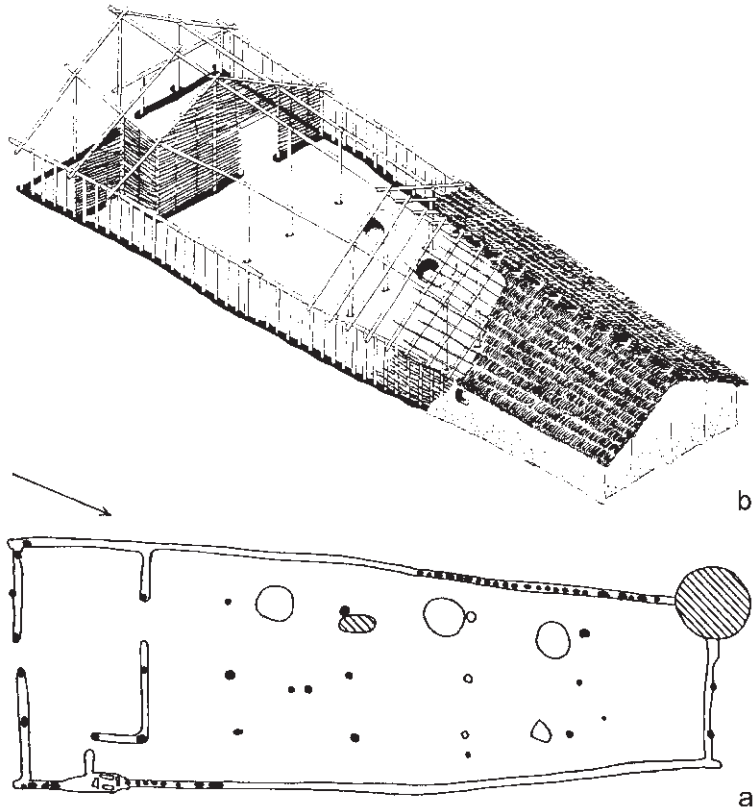
Obr. 4. Půdorysy domů lidu s LnK, které vykazují uspořádání sloupů do tzv. Y-konfigurace: 1–4 – Geleen, domy W1, W2, W4, W5 (podle WATERBOLK 1958–1959); 5 – Mohelnice, „chata“ III (podle TICHÝ 1962).

Obr. 5. Pravděpodobná situace v zadní („privátní“) části domu s domácím idolem (podle LÜNING Hrsg. 2005).

mí, jakousi „intimní zónu“ určenou ke spaní (COUDART 1998, 105). Tento prostor většinou již nebyl dále členěn. Starší názory, např. že zde byl ustájen dobytek apod., jsou dnes již překonány. Spíše je pravděpodobné, že v této „intimní zóně“ mohlo existovat rodinné kultovní místo s idoly předků (obr. 5), jak to naznačil J. Lüning (LÜNING Hrsg. 2005, 25n., Abb. 37, 38). Poměrně časté je zhuštění či zhmotnění nosných kúlů kolem „zadního“ prostoru (závěru) domu. Může to svědčit o zpevnění konstrukce této části, obrácené obvykle proti severní či severozápadní návětrné straně.

Pro upřesnění celkového vzhledu domů lidu s LnK je třeba dodat ještě několik doplňujících informací. Základní „rošt“ stěn byl armován horizontálním výpletem proutí a slabší tyčoviny a „omítnut“ vně i uvnitř hliněnou omítkou. Také podlaha byla zřejmě vymazána hliněnou mazanicí. Potřebnou hlínu nabírali v tzv. stavebních jámách, které jsou při terénních výzkumech pravidelně identifikovány podél dlouhých stěn domů; druhotně se do nich dostal sídlištní odpad a staly se tak cenným informačním zdrojem zejména pro datování domů. Střechu tvořily „došky“ z dostupných přírodních materiálů – trav, rákosu, orobince atd., podle potřeby a možností použili zřejmě i travnaté nebo textilní rohože, plachty apod. Půdorysy domů s anty inspirují myšlenku, že střecha mohla na kratší vchodové straně přesahovat stěny a vytvářet vchodový přístřešek. Domy možná měly, mož-

Obr. 6. Půdorys (a) a rekonstrukce (b) domu lichoběžníkovitého půdorysu č. 15 z Postoloprť (podle SOUDSKÝ 1969).

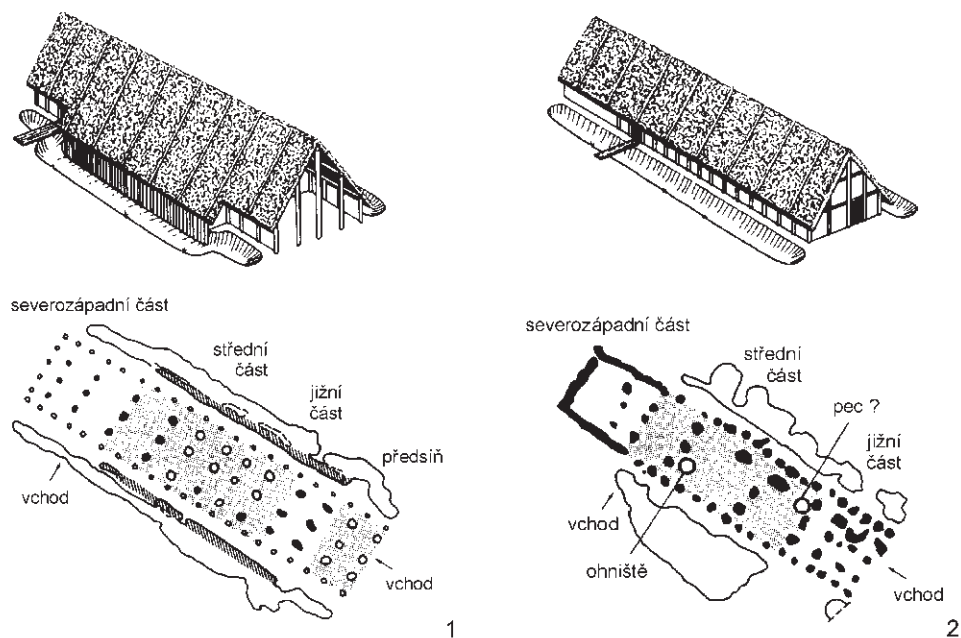
ná neměly stropy; u patrových konstrukcí stropy být musely. V každém případě však bylo nutno ve střeše ponechat otvory pro odchod kouře – předpokládáme-li, že součástí interiérů byla ohniště či hliněné pece. Podle tvaru kusů hliněných omítek a otisků dřevěných kůlů a trámů lze soudit, že domy měly také okna a dveře na jedné z kratších nebo i delších stran.

Rekonstruovat vnitřní zařízení a inventář domů je možné jen za přispění „informované“ intuice, neboť prakticky při žádném terénním výzkumu se dosud nepodařilo zachytit jejich původní podlahu; ta je vždy zcela zničena kultivací půdy nebo oderodována. Snad jedinou výjimkou je dům z Postoloprť (obr. 6), v jehož obytné části se nacházely čtyři zahloubené pece (SOUDSKÝ 1966; 1969, fig. 14, 29). Naopak časté shluky hliněných pecí na sídlištích mimo dosah obytných staveb, jakož i ohniště zahloubená do zemních jam (pokud nejde o „vyhozená“ ohniště) by svědčila proti jejich umístění uvnitř domů, snad z bezpečnostních („protipožárních“) důvodů. V obytném prostoru domů lze předpokládat běžné „kuchyňské“ zařízení (jednoduchý dřevěný nábytek, stoly, sedačky apod. – srov. neolitické hliněné

modely nábytku), poličky na nádoby, kouty se zásobnicemi, nástroji a s dalšími užitečnými předměty, samozřejmě také nějaká lůžka či odpočívadla vystlaná senem nebo slámou, pokrytá kůžemi apod. K upřesnění představ o interiéru domů přispěly fosfátové analýzy vzorků půdy domů ze západoněmeckých lokalit Schwanfeld a Langweiler (STÄUBLE – LÜNING 1999). Potvrdily základní členění domů na tři části, naznačily přítomnost ohnišť či pecí uvnitř středního obytného prostoru, možnosti vchodů do domu z jižní štítové strany i z obou delších stran a upřesnily představy o stavebních jámách podél vnějších stěn (obr. 7).

Domy měly, jak již bylo řečeno, celkem pravidelný obdélníkový půdorys, delší osou byly obecně orientovány ve směru S-J nebo SV-JZ (vchodem k jihu). Jak poukázal B. Soudský (1969, 81n., obr. 39), tato základní orientace mohla poněkud kolísat, neboť zadní stranu domů natáčeli proti převládajícímu směru severních větrů (obr. 8). Jako opatření proti nebezpečí větrů často snižovali a také zužovali zadní části domů, čímž stavby dostaly aerodynamické parametry. To byl obecný vývojový trend, který se uplatnil zejména později ve středním neolitu u domů kultury s vypíchanou keramikou (VK) a mimo dosah primární vlny lengyelské kultury ještě i v mladém neolitu.

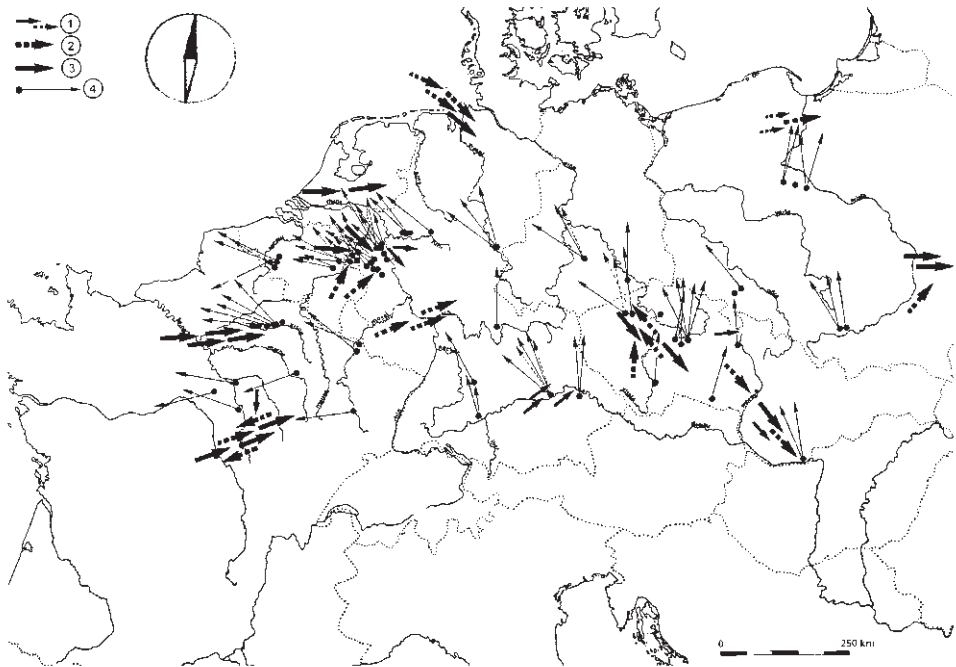
Domy lidu s LnK měly převážně větší rozměry – v rozmezí cca 20×5 až 40×9 m. I přesto se mezi nimi vyskytují ještě skutečné velkodomky, dosahující délky až kolem 60 m a šířky cca 7–8 m. O staroneolitických „velkostavbách“ psali již H.

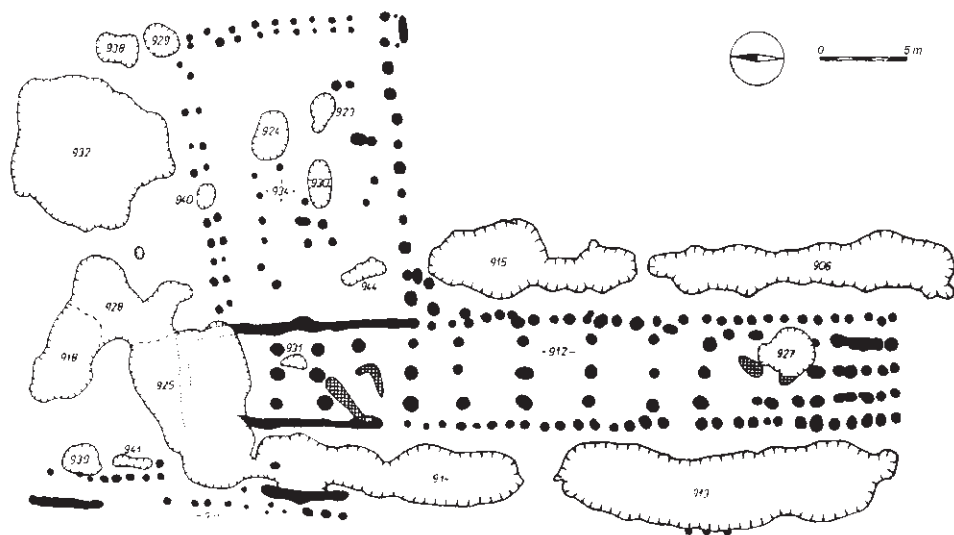
Obr. 7. Půdorysy a rekonstrukce domů lidu s LnK, s upřesněním funkce jednotlivých částí na základě fosfátových analýz. 1 – Schwanfeld, dům 11; 2 – Langweiler, dům 77 (podle STÄUBLE – LÜNING 1999).

T. Waterbolk a P. J. R. Modderman (1958–1959), v souvislosti s výzkumem v Čataji na Slovensku J. Pavúk (1986) a v poměrně nedávné době se jimi zabývala E. Lenneis (2003) v souvislosti s objevem takového velkodomu (patrně více než $37,5 \times 6,5$ m) v Mold u Hornu v Rakousku. Právě uvedená badatelka shromáždila z celé Evropy ty největší stavby a v jednotném měřítku vyobrazila jejich půdorysy. Figurují tu dům č. 41 z Bylan, č. 9 z Března u Loun, č. L6 z polské Olszanice, č. 1 z Čataje na Slovensku, zatím nejdelší známý dům z bavorského Lengfeldu (nejméně 55×6 m) aj.; připojit by bylo možné ještě minimálně 49 m dlouhý dům z Hrdlovky na Teplicku v Čechách (J. BENEŠ 1991, 33, obr. 3: 3) a bez zajímavosti není ani dům č. 10 o rozměrech 34×7 m z Modřic – „Sádků“, který má navíc vchodový (?) přístavek na východní straně (ČIŽMÁŘ 2006, 13–14). V té souvislosti autorka také otevřela otázku postraních vchodů do těchto dlouhých domů, jak by na to ukazovaly výrazné proluky v rozmístění kúlů v delších obvodových stěnách staveb z Olszanice a Lengfeldu (LENNEIS 2003, 137).

Naskýtá se přirozeně otázka po funkci a významu extrémně velkých domů. Na jejich možnou „shromažďovací“ funkci upozornil již dříve B. Soudský (1966, 57n., obr. 16) v případě dlouhého domu č. 912 (délka 42 m) s přílehlou ohradou (17×12 m) v Bylanech (obr. 9). Po zvážení všech okolností však dospěl k závěru, že to byla ohrada k ustájení dobytka. Velkodomu bez ohrady ovšem takto interpretovány být nemohou. I když připustíme existenci jisté sociální stratifikace a z ní

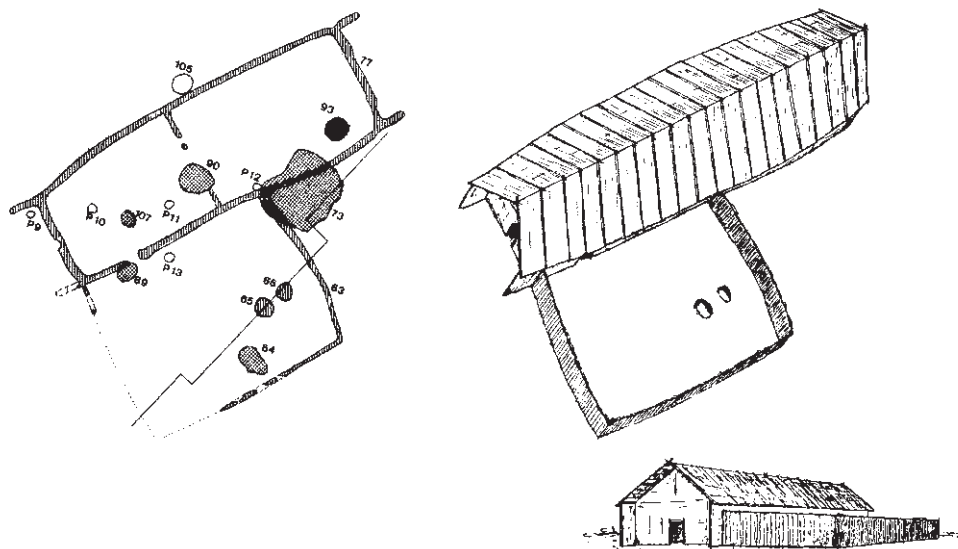

Obr. 8. Mapka orientace domů lidu s LnK. 1 – směr druhotných větrů; 2 – směr dominantních zimních větrů; 3 – směr dominantních letních větrů; 4 – orientace domů (podle COUDART 1998).

Obr. 9. Půdorys „shromažďovacího“ domu (č. 912) s „ohradou“ lidu s LnK z Bylan (podle SOUDSKÝ 1966).

plynoucích rozdílů ve výstavnosti jednotlivých domů, zůstává zde stále značně pravděpodobná představa velkodomů jako zvláštní (neobytné?) architektury. Tuto představu podporuje i mladoneolitická analogie z rakouské lokality Wetzleinsdorf (obr. 10; URBAN 1980; 1983–1984).

Obr. 10. Půdorys a rekonstrukce domu lengyelského typu s „ohradou“ z Wetzleinsdorf (podle URBAN 1980).

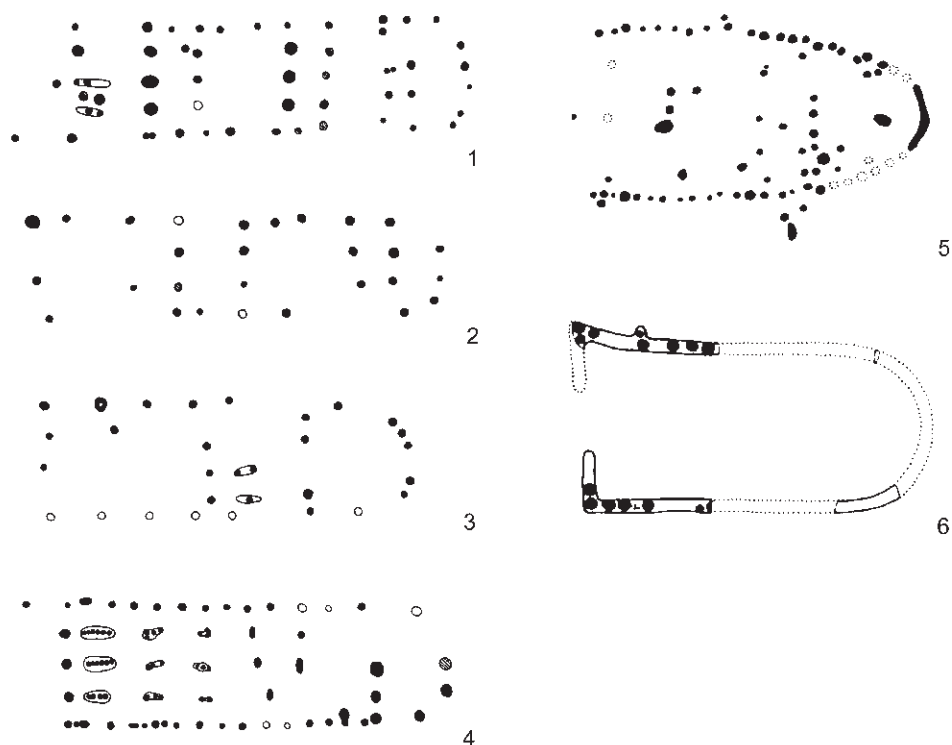
Na běžných sídlištích se však rozměry domů pohybují spíše na dolní hranici výše uvedených intervalů, tj. kolem 20 m délky a 5–6 m šířky. Domy na sídlišti v Mohelnici se pohybovaly v rozmezí 13–24 m délky a šířky kolem 6 m (TICHÝ 1962, 252), ve Vedrovicích byly stavby menší – 19 × 8,6 m – i větší – 35 × 7,5 m (ONDRUŠ 1966, 62), v Těšeticích-Kyjovicích rozměry kolísaly v rozmezí cca 20–25 m délky (výjimečně i méně) a 5–6 m šířky (KAZDOVÁ 2005, 73n.), nejnověji zveřejněný půdorys domu z Vepřeku na Mělnicku měl rozměry 18,1–18,5 × 5,6 m (LIČKA – LUTOVSKÝ 2006, 28n., obr. 14).

Doba existence domu se obvykle spojuje s životem jedné generace jeho uživatelů, tj. s intervalem cca 20–30 let. Bez údržby dům po uplynutí této doby spadl, pokud dříve třeba neshořel. Archeologie však zná četné případy přestaveb domů, v sídlištním areálu Bylany 1 je např. doloženo 5–6 přestaveb (PAVLŮ 1998, 778). Takovými přestavbami mohou být skutečné rozměry domů na dlouhodobě používaných sídlištích značně zkresleny.

Nelze pominout ještě skutečnost, že řada domů lidu s LnK v Evropě má „apsidální“ uzávěr zadní části. Takové oblé řešení závěru stavby, motivované buď čistě praktickými (povětrnostními) důvody, nebo snad i kultovními principy, je v řadě případů doloženo přímo rozestavením kulových jamek (např. Mohelnice, „chata“ XII; TICHÝ 1962, 252, obr. 3; MENKE 1986, 8n., Abb. 2–4), popř. bývá v nepříliš jasných situacích rekonstruováno (např. Mannswörth bei Wien, Kraków-Olszanica, Poprad-Matejovce, Bylany, Straubing-Lerchenhaid, Schwanfeld aj; MENKE 1986). V mladším neolitu bývají stavby s apsidálním uzávěrem hodnoceny vesměs jako kultovní (obr. 11).

Zatímco architektura staršího neolitu zachovává poměrnou jednotu základních stavebních prvků, ve středním neolitu se začíná postupně projevat – v souvislosti s kulturní regionalizací (kultury s VK, rössenská, großgartasšská aj.) – také regionalizace ve stavebnictví (PAVLŮ 1998, 779). Tato regionalizace nebyla zpočátku tak markantní jako později v mladém neolitu. A. Coudart (1998, 235) soudí, že proměna architektury se začala projevovat nejprve u prvků s největší variabilitou (uspořádání příček uvnitř domů apod.), zatímco nejvíce normalizované prvky („dlouhý dům“, čtyřúhelníková dispozice apod.) se udržely až do závěru postlineárního období. Nejstarší domy středního neolitu (v českém prostředí např. Vikletice, Stvolínky, Plotiště nad Labem, Hrdlovka-Liptice) se ještě půdorysně příliš nelišily od staršího období. Pro postlineární neolit jsou však podle A. Hampel (1989, 2) příznačné lichoběžníkovité a „lodkovité“ půdorysy, případně jejich kombinace (obr. 12). Ty jsou rozšířeny od Francie přes Belgie, Německo, Polsko až po Čechy a Moravu; v našem prostředí se začínají objevovat teprve v průběhu 2.–3. fáze kultury s VK (PEŠLOVÁ 2002, 17).

Domy lidu s VK středního neolitu se v podstatě ničím nelišily od svých předchůdců, pokračovaly v trendu „aerodynamizace“, případně dalšího dílčího zlepšování stavební techniky. Velikostí se příliš nelišily od průměrných domů kultury s LnK, nevyskytlo se však tolik extrémně velkých budov. Rozlišují se tři velikostní intervaly domů lidu s VK (KAZDOVÁ – PEŠKA – MATEJCIUCOVÁ 1999, 37):

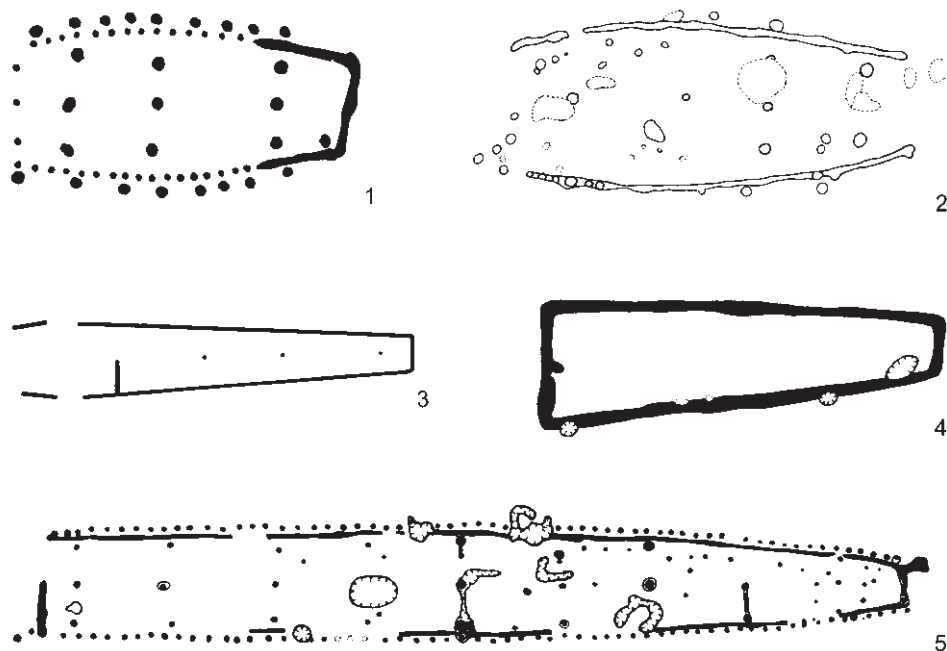

Obr. 11. Výběr půdorysů neolitických domů s apsidovým závěrem. 1–4 – Mohelnice, „chaty“ XII, II, VI a V (podle TICHÝ 1962; MENKE 1986); 5 – Bylany, dům č. 500 (podle SOUDSKÝ 1966); 6 – Veszprém (podle RACZKY 1974).

- dlouhé domy (30,8–33,6 m), např. Pavlov, Mšeno II, Starý Zámek;
- středně dlouhé domy (18,1–21 m), např. Olomouc-Slavonín, Libenice, Kraków-Mogila;
- krátké domy (11,2–12,5 m), např. Březno 74 a 99 (zahrnuje domy mladolen-gyelského horizontu, tj. pozdní (V.) fáze kultury s VK).

V posledních letech provedli čeští a moravští archeologové řadu poměrně rozsáhlých odkryvů na sídlištích lidu s VK, kde získali množství nových informací a dokladů hmotné kultury i sídlištních objektů včetně domů. Jmenovat je možno lokality Hrdlovka-Liptice (J. BENEŠ 1991), Mšeno (LIČKA 1987), Pavlov na Břeclavsku (ohrazená osada s půdorysem domu; KAZDOVÁ 2000), Olomouc-Slavonín – „Horní lán“, Určice – „Záhumení“, Kuřim aj. (KAZDOVÁ 2001). Včetně jednotlivých starších odkryvů je tedy dnes již možno podat poměrně podrobné charakteristiky domů lidu s VK.

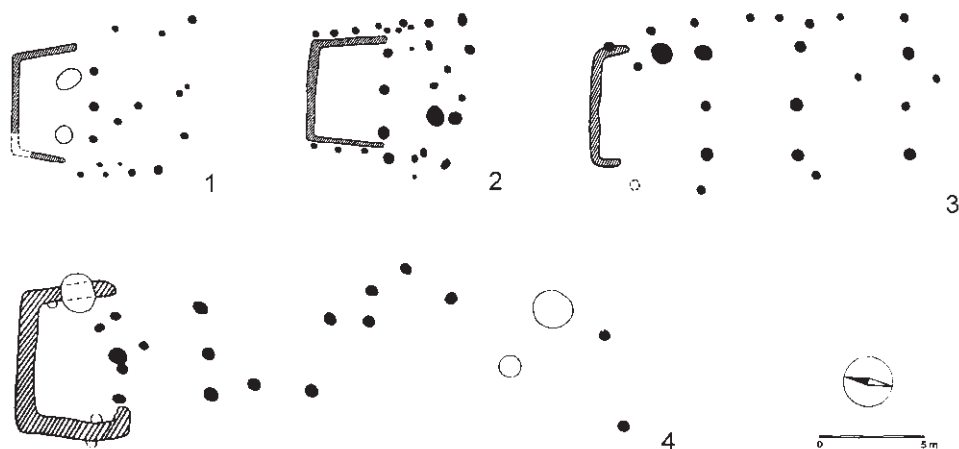
Z poněkud méně přehledného půdorysu domu z areálu ohrazeného sídliště v Pavlově zrekonstruovala E. Kazdová (2000) tvar mírně lichoběžníkovitého, případně lehce „loďkovitého“ domu (6,2–8,2 × 30,8 m, tj. plocha asi 201,6 m²),

Obr. 12. Neolitické domy „lodkovitých“ a lichoběžníkovitých půdorysů. 1 – Zwenkau; 2 – Regensburg-Harting; 3 – Biskupin; 4 – Brześć Kujawski; 5 – Bochum-Hiltrop (podle SOUDSKÝ 1969; HAMPEL 1986).

orientovaného delší osou ve směru SSZ-JJV, s předpokládaným vchodem z jiho-východu. Zadní zúžené čelo domu je vyznačeno výrazným základovým žlabem, na vnitřní porušené ploše lze ve změti několika kúlových jam spíše jen vytušit původní příčky. Rovněž relativně mělce zapuštěné obvodové kúly zachovaly zjištělnou stopu jen zřídka (obr. 13: 4). To poněkud komplikuje rekonstrukci vchodu, případně vchodů do domu: obecně předpokládanému vstupu z jižní štítové strany protiče některé úvahy o vchodech také v delších stěnách staveb, založené na mezerách v rozmístění kúlových jam – podobný případ je znám např. z Vikletic (KOUTECKÝ 1965, 585), také v Pavlově by postranní vchody mohly naznačovat větší mezery mezi kúlovými jamkami v obou delších stěnách (KAZDOVÁ 1996, zvl. 84). Obtíže s čitelností kúlových jamek se projevují i v případě domů z Olomouce-Slavonína, zejména v případě domu č. 1; u obou dalších staveb z této lokality jsou příčky přece jen čitelnější, jsou vyznačeny trojicí kúlových jam. Pro všechny domy je příznačný výrazný, mírně se rozevírající základový žlab v „zadní“ části, svědčící pro lehce lichoběžníkovitý, případně „lodkovitý“ půdorys (obr. 13: 1–3). Ukazuje se, že právě „severní závěrové žlaby“ jsou výrazným charakteristikem domů lidu s VK. Ostatní náležitosti včetně vnějších stavebních jam odpovídají obecnému standardu (KAZDOVÁ 2001).

Z řady dokumentovaných půdorysů domů lidu s VK v Čechách jsou pro typizaci staveb středního neolitu velmi příhodné doklady z Hrdlovky-Liptic (J. BE-

Obr. 13. Fragments půdorysů domů lidu s VK z Moravy. 1–3 – Olomouc-Slavonín, domy 1, 2 a 3; 4 – Pavlov – „Horní pole“ (podle KAZDOVÁ 2001, upraveno).

NEŠ 1991, 33–34, obr. 3). Nejdelší dům č. 3 z této lokality může být vzhledem k zadnímu závěrovému žlabu datován do šáreckého stupně LnK nebo již na počátek kultury s VK. Další z osmi stejně řazených půdorysů již vykazují klasické znaky domů kultury s VK včetně mírně lichoběžníkovitého, případně „lodkovitého“ tvaru a zdvojení vnějších obvodových kúlů.

Konečně se dostáváme k domům lidu s malovanou keramikou. Zejména v západních regionech lengyelského okruhu panovaly, pokud jde o nálezy půdorysů skutečných domů, dlouho rozpaky. A to i přesto, že pionýři výzkumů kultury s malovanou keramikou zde dlouhá léta čerpali vědomosti právě na sídlištích. Omezené možnosti větších výkopů nedovolovaly sledovat prostorové souvislosti dílčích sondáží a patrně také kultivace půdy vykonala při zániku stop původních domů své. Až se jeden čas zdálo, že např. lid s moravsku malovanou keramikou (MMK) vlivem svého značně pohyblivého způsobu života bytelnější příbytky ani nestavěl. Tomu však odporovaly hliněné modely chýší (PALLIARDI 1916), zejména známá „chaloupka“ ze Střelice na Znojemsku (VILDOMEČ 1928–1929, 30; PODBORSKÝ 1984, 49n., obr. 7), které absenci domů nepřipouštěly.

Jednotlivé půdorysy domů (nebo alespoň jejich části) se samozřejmě tu a tam objevily. Jedním z prvních byl půdorys „chýše“ z Pavlovic na Přerovsku, který tam na podzim roku 1920 na panském pozemku „Černá polechňa“ objevil pod pláštěm eneolitické mohyly I. L. Červinka. Šlo o pravidelný obdélníkovitý půdorys, vymezený poměrně hustě kladenými kúlovými jamkami (obr. 14: 1). Podle střepového materiálu přisoudil dům jordanovské („jordansmühlské“) kultuře.

„Velmi zajímavá tato budova byla původně zřízena z dřevěných sloupů do země zakopaných v podobě skoro pravidelného obdelníka 8.90m zděli a 6.20m širokého. Úhlopříčná od západu k východu měřila 11.00m. Dolíky pro sloupce byly vykopány v nestejně vzdálenosti od sebe a také nestejně

široko od 30 do 50 cm; i hloubka jejich byla rozmanitá od 35 do 50 cm. V dolících postavené sloupy byly upěchovány, a když budova zašla ohněm, zbyla v dolech přepálená hlína, kusy uhlí a popel, a v jednom dolíku /6./ zachoval se zpodek sloupu ve velikých nedohořelých kusech.

Prostory mezi sloupy byly patrně vypletány proutím a omazány vrstvou hlíny, která vypálená byvší při požáru domu sřítla se na zemi a zasula i vyhořelé dolíky a mezi nimi navršila jakousi zídku z přepálené hlíny. Jednotlivé kusy mazu, zvláště větší, měly otisky prutů a trámův, ale byly velmi rozmoklé v tamnější vlhké jílovité hlíně.

Na výšku budovy nelze ovšem souditi, pouze o střeše se můžeme domýšleti, že byla buď sedlovitá nebo snad jehlancovitá, věžovitá jak by naznačoval opěrný sloup, umístěný uprostřed, ač mohl býti jenom oporou pro dlouhý rošt. Sloup prostřední byl jistě mnohem silnější než sloupce pobočné, protože dolík zbylý po něm byl větší /50: 50cm/ a značně hlubší /75cm/ než ostatní.

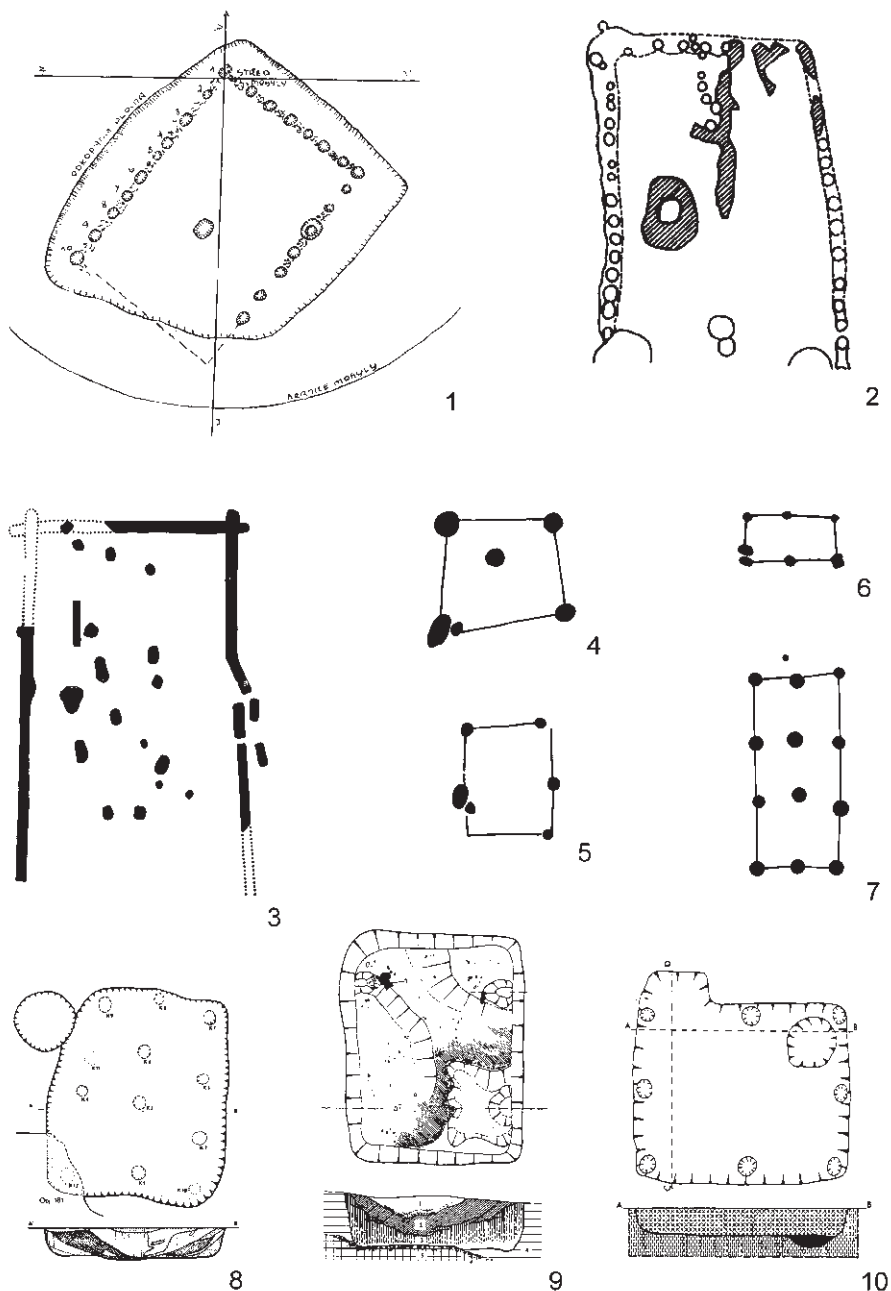
Původní poloha budovy byla úplně rovná, bez nějakých prohlubenin pro jámy odpadkové nebo pro ohniště, byla jenom jakoby poházena vypálenou mazanicí a přepálenou hlínou, v níž sem tam někde vyskytl se střípek z nádobí“ (ČERVINKA nedat.).

Význam tohoto půdorysu vycítil záhy J. Böhm, který jej také – určitě s přihlédnutím k „chaloupe“ ze Střelic – kresebně rekonstruoval (BÖHM 1941, 146, obr. 19).

Přišly i další jednotlivé půdorysy. Na sídlišti s mladší MMK v Mohelnici odkryl R. Tichý (1966, 63, obr. 5) hypotetickou půlku nevelkého obdélníkovitého půdorysu domu s hustě kladenými kůly, zapuštěnými do obvodového základového žlabu, a se zdvojenou kůlovou jamkou na předělu předpokládané poloviny délky domu (obr. 14: 2). V Drnholci objevila D. Jelínková (1982) jeden úplný a dva neúplné půdorysy kůlových domů mladší MMK, na lokalitě Popůvky II na Brněnsku M. Bálek (2002, obr. 10) a A. Matějčková (2002, obr. 14) odkryli 7 půdorysů nevelkých (cca 8,5 × 3,5 m) kůlových staveb se středovými sloupy (obr. 14: 7) a našly by se i další jednotlivosti.

Také při plánovitém odkryvu osady kultury s MMK v „Sutnách“ u Těšetic-Kyjovic přicházeli členové tamního výzkumného týmu na reálné i rekonstruovatelné půdorysy malých, zpravidla čtyřúhelných kůlových staveb (obr. 14: 4, 5; PODBORSKÝ 1984, 46n., obr. 6). Během odkryvů na výšinném sídlišti Falkenstein – „Schanzboden“ v Rakousku po roce 1975 k nim přibyl půdorys podobné menší stavby (obr. 14: 6), podle něhož J.-W. Neugebauer postavil v městečku Poysdorf repliku obydlí (NEUGEBAUER-MARESCH – TRAGESER 1982). V „Sutnách“ se však přišlo také na stopu velké, základovými žlaby s anty vymezené stavby (obr. 14: 3), kterou nebylo možno přesně datovat, v úvahu přicházela jak kultura s VK, tak s MMK. Posléze byl na téže lokalitě kresebně rekonstruován kůlový nadzemní domek (D₁₄) středních rozměrů (542–526 × 335–316 cm) s vchodovým přístavkem (PODBORSKÝ 1984, 39n., obr. 3, 10–13).

Na sídlištních lidu s MMK se tu a tam objeví také nevelké polozemnice pravičelného, zpravidla obdélníkového půdorysu se stopami nadzemní konstrukce – různě rozmístěnými kůlovými jámami. Tyto chýše asi neodpovídají představě typického obytného domu; může jít spíše o výrobní objekty, nouzové či jakési zvláštní obydlí. Úvahy o významu a funkci zmíněných chýší nejsou předmětem této studie; pro ilustraci uvádím pouze půdorysy tří vybraných obydlí tohoto typu (obr. 14: 8–10).

Obr. 14. Tabulka půdorysů domnělých (?) nadzemních domů (1–7) a polozemnic (8–10) lidu s MMK z jižní Moravy a Dolního Rakouska. 1 – Pavlovice u Přerova (podle ČERVINKA nedat.); 2 – Mohelnice, „chata“ V (podle TICHÝ 1966); 3–5 – Těšetice-Kyjovice, domy D5, D2, D3; 6 – Falkenstein – „Schanzboden“ (podle PODBORSKÝ 1984); 7 – Popůvky II (podle MATĚJÍČKOVÁ 2002); 8 – Těšetice-Kyjovice, obj. 181 (podle PODBORSKÝ 1984); 9 – Mstěnice (podle NEKUDA 2000); 10 – Mokrá – „Spálená seč“ (podle KOS 1999).

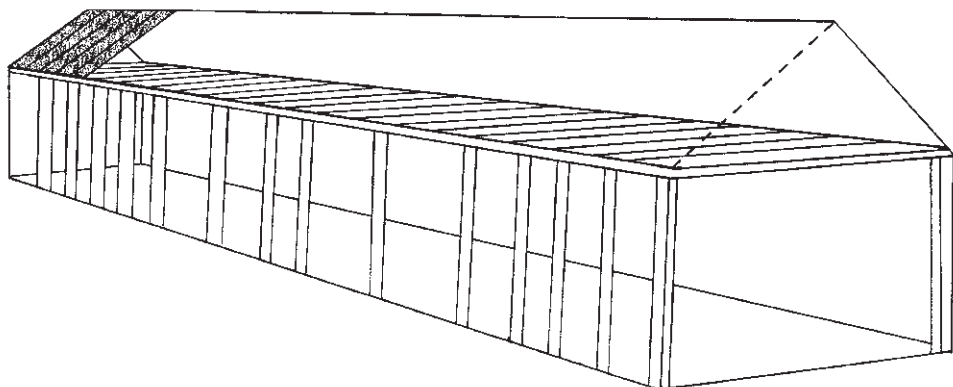
Cítili jsme ale, že to všechno „ještě není ono“, tak vyspělá civilizace přece nemohla vystačit jen s několika drobnými, netypizovanými domky, zvláště když v její východní části se přece jen bytelné domy nacházely, např. v Branči (VLADÁR – LICHARDUS 1968; VLADÁR 1969; LICHARDUS – VLADÁR 1970), v Zengővárkony (DOMBAY 1960, 57–71, Abb. 17–20, Taf. XIV), v Aszód (KALICZ 1985, 97), ve Svodíně (NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1986; 1995) aj. Až v roce 1980 zveřejnil O. H. Urban půdorys velkého lengyelského dvojdílného domu s připojenou ohradou z dolnorakouské lokality Wetzleinsdorf (URBAN 1980; 1983–1984). Novějšími velkoplošnými odkryvy se na západním Slovensku podařilo získat a zdokumentovat přes 150 půdorysů domů „lengyelského typu“ prakticky všech vývojových stupňů (kromě protolengyelské fáze a pozdních fází – Moravany a Brodzany – stupně Lng III). Šlo o odkryvy v Bučanech (BUJNA – ROMSAUER 1986), Žlkovcích (PAVÚK 1990), v Santovce (PAVÚK 1994a), Jelšovcích (PAVÚK – BÁTORA 1995), Budmericích (PAVÚK 2003, 456, Abb. 2, 3) aj.

Výbornou studii věnoval těmto stavbám J. Pavúk (2003). Konstatuje, že v naprosté většině případů se dochovaly pouze kúlové jamky a základové žlábkové domy, které o nadzemních částech staveb vypovídají jen málo. Případy zřícených stěn spálených domů, jaké se našly v Nitře a Budmericích, jsou jen výjimečné, poskytují však neocenitelné informace právě o těchto nadzemních částech domů, jakož i o jejich vnitřním inventáři. Na podlaží nejméně 16 m dlouhého domu v Budmericích se našla (proti předpokládaným kupolovitým pecím) tři otevřená, několikrát obnovovaná ohniště. Jejich vzájemná vzdálenost okolo 3, 5 m navozuje představu tří (oddělených?) obytných prostorů, tomu však oponuje naprosto převažující členění ostatních kúlových domů pouze na dvě zhruba stejné místnosti, oddělené – zřejmě dveřmi prostupnou – příčnou stěnou.

Domy „lengyelského typu“ mají ve srovnání se staro- a středoneolitickými stavbami zcela odlišnou konstrukci podstřeší. Oba obytné prostory domů jsou nahoře uzavřeny pevným stropem, tvořeným příčně kladenými a omítnutými břevny. Na tímto stropem je půda, o jejíž pevné základy se opírá střecha, která tak již nepotřebuje žádné podpůrné sloupy. Tento druh konstrukce stropu, půdy a střechy (obr. 19) patří k inovacím mladého neolitu, převzatým z prostředí kultury Vinča-Pločnik (PAVÚK 2003, 456).

Pokud jde o geografickou pozici, převažuje sice klasická orientace S-J, ale v případě velkých osad ve Svodíně a v Žlkovcích je orientace domů vztažena k celkovému ohrazení sídliště. Obecně se půdorysy domů slovenské lengyelské kultury od sebe příliš neliší. Jde vesměs o velké (délka kolem 30–20 m, šířka cca 10 m; malé kúlové domky o vnitřním prostoru do 20 m² sloužily spíše k hospodářským účelům) nadzemní kúlové stavby obdélníkovitého tvaru, dělené zhruba v polovině příčkou na dvě části. V určitých konstrukčních a technických detailech však lze najít, stejně jako ve vývojových souvislostech, řadu specifických jevů. J. Pavúk vypracoval následující typologii domů.

Typ 1 představují půdorysy velkých dvou- nebo tříprostorových kúlových domů, zjištěných Věrou Němejcovou-Pavúkovou ve Svodíně. Podle členění vnitřního prostoru domů, tvaru a hloubky kúlových jamek rozlišil **typ 1a** (jeden

Obr. 15. Rekonstrukce domu lengyelského typu (kresba V. Podborský jr. podle podkladů autora).

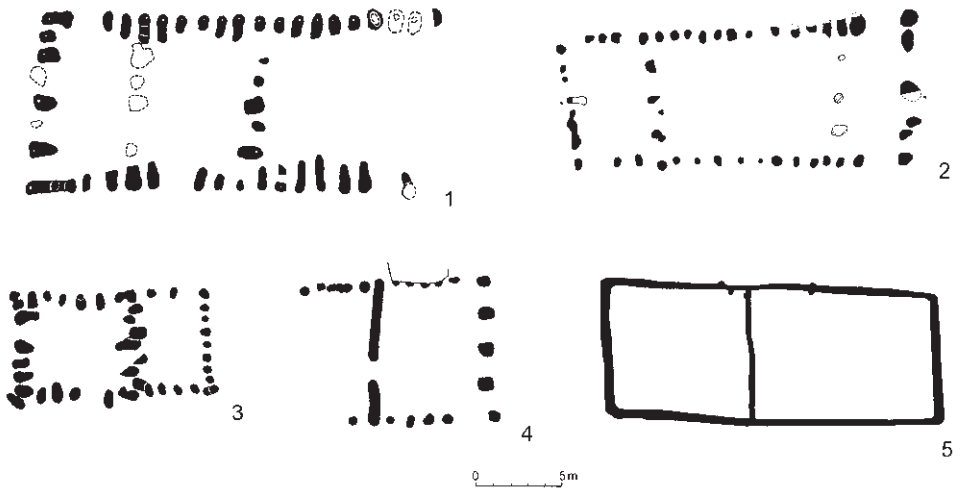
velký a dva menší prostory, detailní variace kůlových jamek), **typ 1b** (shodné s 1a, odlišnosti pouze ve tvaru kůlových jamek), **typ 1c** (pouze dvouprostorové domy, podélné kůlové jamky) a **typ 1d** (kombinované, dosud většinou neúplné půdorysy, možnost přítomnosti základových žlabů, zejména u příčky uvnitř domu) (obr. 15: 1–4).

Typ 2 reprezentují dvouprostorové domy vymezené obvodovým základovým žlabem (snad balkánského původu?). V úvahu přichází i apsidální závěr domu (Dvory nad Žitavou) (obr. 15: 5).

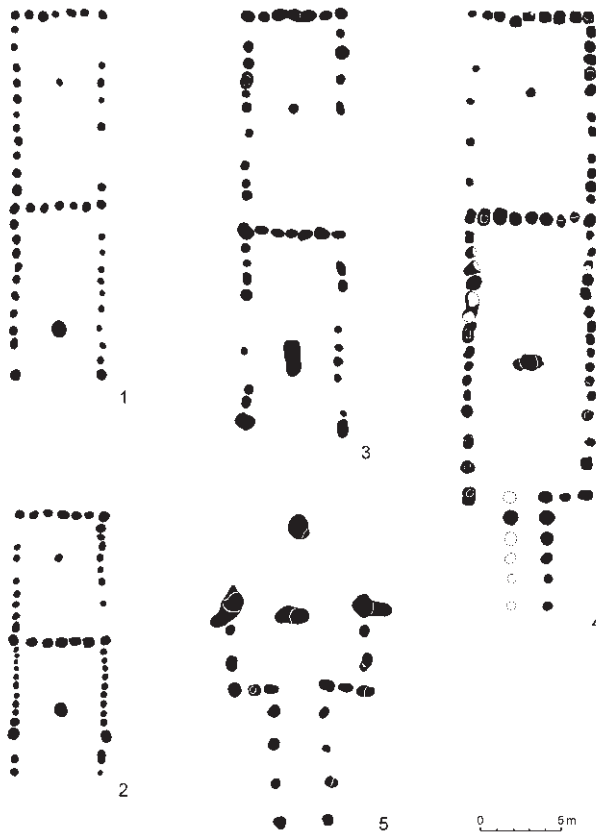
Typ 3 se objevil ještě během pozdní fáze stupně Lng I na rondelovém sídlišti v Bučanech. Jde o typ dlouhého kůlového domu, známý pouze z areálů slovenské lengyelské kultury s malovanou keramikou. Stavby tohoto typu jsou na sídlišti v Santovce a v Žlkovicích datovány do stupňů Lng I a II. Typ 3 lze dále dělit na **typ 3a** (hustě kladené kůlové jamky, zejména u závěru a středové příčky domu; uprostřed obou vnitřních částí domu jsou více či méně výrazné kůlové jamky; otevřená krátká vstupní strana je vyznačena zesílenými koncovými kůlovými jamkami obou delších stěn; tyto zesílené jamky mohly nést konstrukci nějakého, snad i poschoďového přístřešku) a **3b** (domy se vstupním, až téměř 12 m dlouhým koridorem – vůbec nejdelší domy lengyelské kultury, dosahující v Žlkovicích bez koridoru délky až 36 m; astronomická orientace tohoto domu spolu s jeho velkým vnitřním prostorem – 350 m² – inspiruje myšlenku, že šlo o sakrální objekt) (obr. 16).

Typ 4 zastupují dvouprostorové domy obdélníkového půdorysu se základovým žlabem všech stěn, případně i s anty, datované do epilengyelského stupně Lng IV (ludanická skupina). Jejich rozměry ze sídliště v Branči se pohybují v rozmezí 30–20 m délky a 8–10 m šířky (obr. 17: 1).

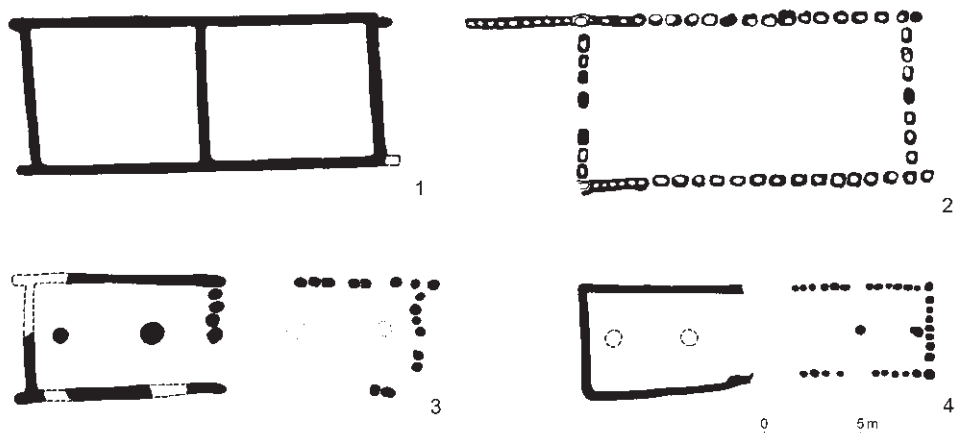
Typ 5 představují opět dvouprostorové domy obdélníkového půdorysu, avšak s kombinovaným základem, v němž se střídají základové žlaby s prostě kladenými kůlovými jamkami. Většinou jde o menší stavby (délka kolem 20 m, šířka

Obr. 16. Typologie půdorysů lengyelských domů podle J. Pavůka (2003). 1 – typ 1a (Svodín, dům 210/73); 2 – typ 1b (Svodín, dům 211/73); 3 – typ 1c (Svodín, dům 361/74); 4 – typ 1d (Svodín, dům 388/76); 5 – typ 2 (Svodín, dům 800/81).

Obr. 17. Typologie půdorysů lengyelských domů podle J. Pavůka (2003). 1–3 – typ 3a (1 – Santovka, dům 2; 2 – Žilkovce, dům 60; 3 – Žilkovce, dům 75). 4, 5 – typ 3b (4 – Žilkovce, dům 52; 5 – Žilkovce, dům 71).

Obr. 18. Typologie půdorysů lengyelských domů podle J. Pavúka (2003). 1 – typ 4 (Branč); 2–4 – typ 5 (2 – Branč; 3, 4 – Jelšovce).

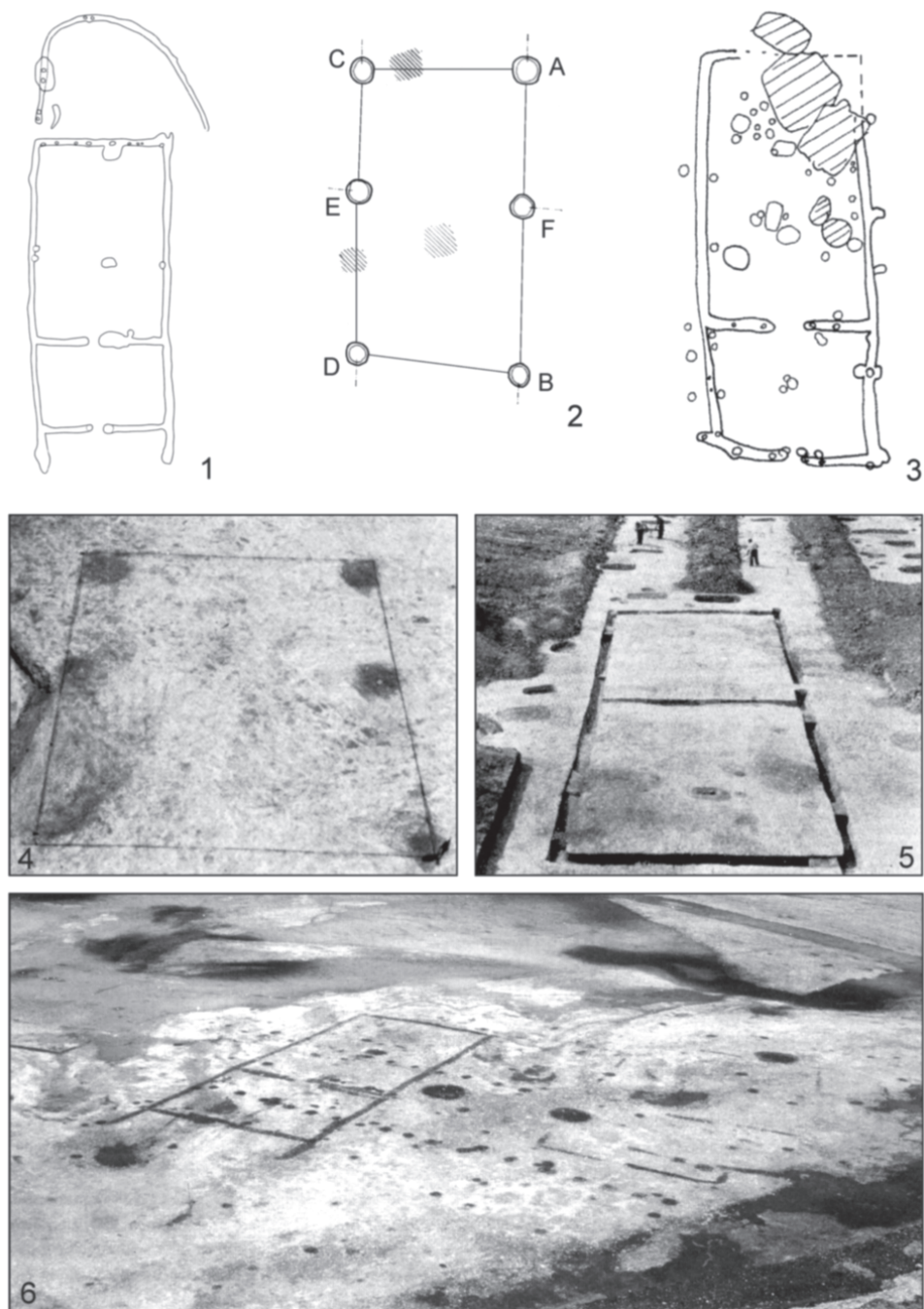
5–7 m), datované na sídlištích v Branči a v Jelšovcích opět do epilengyelského období (obr. 17: 2–4).

Pohlédneme-li zpětně na dosud dokumentované půdorysy obydlí lidu s malovanou keramikou na Moravě a v Dolním Rakousku a porovnáme-li je s typologií J. Pavúka, zjistíme, že i zde zřejmě převládá typ velkého dvouprostorového „lengyelského domu“. Jeho přímé doklady byly známy již dříve z dolnorakouských lokalit Wetzleinsdorf (URBAN 1980; 1983–1984) nebo Schleinbach (SCHWAMMENHÖFER 1983), nověji pocházejí zejména z pozdně lengyelských sídlišť Münchendorf – „Drei Mahden“, Unterradlberg a Pottenbrunn (CARNEIRO 2002, Abb. 2, 6, 7); blíží se nejvíce Pavúkovu typu 3a (obr. 18).

Půdorys domu z Münchendorf – „Drei Mahden“ otevřel otázku přístaveb k těmto stavbám, zabývala se jí A. Carneiro (2002, 48–51). Poloelipsovité přístavek nad zadním uzávěrem uvedeného domu není podle ní znakem apsidového domu, spíše jde o menší krytý či nekrytý dvůr hospodářského významu, podobně jako je tomu v případě domu č. 715 z Lébény – Bille v Maďarsku. Významem nelze tyto stavby srovnávat s reprezentačními domy s velkou pravouhloú ohradou typu Wetzleinsdorf.

Na Moravě jsou stopy domů lengyelského typu skryty ve výše popsaném půdorysu z Pavlovic na Přerovsku (ČERVINKA nedat.) a určitě i ve dvou půdorysech (č. 4 a 14) v Mohelnici – šterkovně (TICHÝ 1966). Dlouho poté se shodou nepříznivých okolností na další půdorysy ve větším měřítku nepřišlo, a to ani při nejnovějších plošných výzkumech, např. v Kostelci na Hané.

Pokud jde o zatím nejpřesvědčivější moravský půdorys z Pavlovic, odpovídal by prostorově i chronologicky polovině půdorysu Pavúkova typu 5. Z obou staveb z Mohelnice se dokumentace zachovala pouze v případě domu č. 14. Šlo opět asi jen o polovinu stavby (8 × 5 m) uvedeného typu, orientovanou delší osou ve směru

Obr. 19. Domy lengyelského typu ze Slovenska a Dolního Rakouska. 1 – Münchendorf; 2 – Branč, dům 78; 3 – Lébény-Bille, dům 715; 4, 5 – Branč, část půdorysu (4) a celý půdorys (5) domu 130; 6 – Unterradlberg (podle CARNEIRO 2002; VLADÁR – LICHARDUS 1968).

JV-SZ, v jejíž spodní části byla zachována destrukce mazanícových stěn. Všechny výše uvedené konstrukce ze „Suten“ u Těšetic-Kyjovic, včetně domu D₁₄, je nutno považovat pouze za vedlejší, spíše neobytné, nouzové, nebo i nesprávně rekonstruované stavby. Neznamená to ovšem, že by na našich sídlištích nemohly existovat menší nadzemní kúlové stavby, jakou např. rekonstruovali v dolnorakouském Poysdorfu (NEUGEBAUER-MARESCH – TRAGESER 1982).

Začíná se však „blýskat na lepší časy“. Na sídlišti v Seloutkách-Záhumení – „U pláničky“ odkryl Z. Čížmář (2001, 229n.) celkem 50 zahluobených epilengyelských sídlištních objektů, které považuje z větší části – vzhledem k přítomnosti kúlových jamek – za základové části nadzemních staveb. Zevrubnému studiu domů lengyelské kultury na Moravě se začíná věnovat P. Kalábková (2008, 30). Ta nedávno ohlásila v moravských poměrech téměř neskutečné počty domů lengyelského typu ze střední Moravy: uvádí z této oblasti celkem 9 lokalit s úplnými nebo rekonstruovatelnými půdorysy, z nichž zdaleka nejvýznamnější je naleziště Hulín-Pravčice – „Višňovce“ s celkem 17 domy (8 kompletních půdorysů, ostatní torzovitě). Jde vesměs o dvouprostorové domy lengyelského typu (KALÁBKOVÁ 2009, I, 108–111, obr. 1–4), odpovídající v podstatě klasifikaci J. Pavúka (včetně domu s vchodovým koridorem). Překvapující je velikost tamních domů; největší z nich (č. 45) dosahuje délky až 72 m (KALÁBKOVÁ 2009, I, 110, obr. 4: 45).

Půdorysů neolitických domů však přibývá i v okolních zemích (srov. např. LICHTER 1993), zejména právě ve středním Podunají. Díky posledním objevům nezůstává tentokrát Morava v oblasti studia neolitického domu pozadu.

Co říci závěrem? Odkryvy půdorysů domů staroneolitického lidu s lineární keramikou, i jeho nástupců s vypíchanou keramikou, a jejich hodnocení postupovalo na Moravě v kontextu evropského bádání na čestném předním místě. V této zemi, o níž lze oprávněně říci, že se stala již od 80. let 19. století centrem bádání o mladoneolitických kulturách s malovanou keramikou, se však i přes dlouhodobé výkopy a terénní výzkumy dlouho nedařilo objevovat větší počty skutečných domů nositelů místní kultury s malovanou keramikou. Až se jeden čas zdálo, že na tomto poli výzkumu lpí nějaké „prokletí“. Osvědčilo se ale pravidlo, že vědeckému výzkumu nesvědčí pesimismus, ani netrpělivost. Dnes již máme jen z regionů střední Moravy takové počty mladoneolitických domů, které jsou srovnatelné s okolím, nebo je dokonce předčí. Další bádání o kultuře s moravskou malovanou keramikou by měla provázet přiměřená míra optimismu, a s ní i touha skutečné domy této kultury najít i ve vlastní „kolébce“ studia malované keramiky – na jižní Moravě. Snad k tomu pomůže i zdokonalená technika leteckého snímkování, která je dnes již schopna zachytit a zdokumentovat tak subtilní půdní signály, jakými jsou základy nadzemních domů (KOVÁRNÍK 2003). Nepochybuji, že k těmto objevům brzy dojde a letošní jubilantce docentce Elišce Kazdové přeji, aby byla při tom!

Literatura

- BÁLEK, M. 2002: Popůvky (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 43, 165–168.
- BENEŠ, A. 1970: Žimutice, první neolitické sídliště v jižních Čechách, Archeologické rozhledy XXII, 658–677.
- BENEŠ, J. 1991: Neolitické sídliště v Hrdlovce-Lipticích. Předběžná zpráva o výzkumu v l. 1987–1989, Archeologické rozhledy XLIII, 29–46.
- BENEŠ, J. 1995: Deset let výzkumu zemědělského pravěku v povodí Lomského a Loučenského potoka v SZ Čechách (1983–1992). In: Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v l. 1983–1992. Most, 63–80.
- BERNHARDT, G. 1990: Die linienbandkeramischen Befestigungsanlagen von Köln-Lindenthal. Siedlungsökonomische Gesichtspunkte ihrer Lage und Entstehung. Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 73, 345–356.
- BÖHM, J. 1941: Kronika objeveného věku. Praha.
- BUJNA, J. – ROMSAUER, P. 1986: Siedlung und Kreisanlage der Lengyel-Kultur in Bučany. In: Internationales Symposium über die Lengyel-Kultur 1984. Nitra – Wien, 27–35.
- BUTTLER, W. – HABEREY, M. 1936: Die bandkeramische Ansiedlung in Köln-Lindenthal, Römisch-Germanische Forschungen 11. Berlin – Leipzig.
- CARNEIRO, A. 2002: Das neolithische Haus von Münchendorf, Drei Mahden in Niederösterreich. Ein Beitrag zu den langrechteckigen Bauten der Endphase der Lengyelkultur, Archaeologia Austriaca 86, 45–53.
- COUDART, A. 1998: Architecture et société néolithique: Uniformité et variabilité, fonction et style de l'architecture dans l'approche des communautés du Néolithique danubien. Paris.
- ČERVINKA, I. L. nedat.: Neolitická chýše u Pavlovic (okr. Přerov), Brno (rkp. v archivu ÚAM FF MU v Brně).
- ČIŽMÁŘ, Z. 1998: Osídlení Lysické sníženiny kulturou s lineární keramikou. In: Prostředník, J. – Vokolek, V. (eds.), Otázky neolitu a eneolitu našich zemí (Lázně Sedmihorky, září 1997). Turnov – Hradec Králové, 23–46.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2000: Neolit. In: Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J. (eds.), Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998. Brno, 15–21.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2001: Epilengyelské sídliště v Seloutkách (okres Prostějov) (Příspěvek k poznání rondelové architektury na střední Moravě). In: Podborský, V. (ed.), 50 let archeologických výzkumů Masarykovy univerzity na Znojemsku. Brno, 225–256.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2006: Neolit. In: Čižmář, M. – Geislerová, K. (eds.), Výzkumy – Ausgrabungen 1999–2004. Brno, 13–20.
- ČIŽMÁŘ, Z. (ed.) 2008: Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy. Brno.
- ČIŽMÁŘ, Z. 2008: Kultura s lineární keramikou. In: Čižmář, Z. (ed.), Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy. Brno, 38–44.
- DOMBAY, J. 1960: Die Siedlung und das Gräberfeld in Zengővárkony. Beiträge zur Kultur des Aeneolithikums in Ungarn. Archaeologica Hungarica XXXVIII. Budapest.
- GEISLEROVÁ, K. 1992: Sídliště kultury s lineární keramikou v Drysicích, okr. Vyškov, Pravěk NŘ 2, 5–21.
- GODŁOWSKA, M. – KULCZYCKA-LECIEJEWICZOWA, A. – MACHNIK, J. – WIŚLAŃSKI, T. 1979: Prahistoria ziem Polskich II. Neolit. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk.
- HAMPEL, A. 1986: Die früh- und mittlneolithische Siedlung von Regensburg-Harting. In: Engelhardt, B. – Schmotz, K. (Hrsg.), Vorträge des 4. Niederbayerischen Archäologentages. Deggendorf, 45–50.
- HAMPEL, A. 1989: Die Hausentwicklung im Mittelneolithikum Zentraleuropas. Bonn.
- HORÁKOVÁ, J. 1998: Vývoj lineárního domu na základě výzkumu v Přáslavicích-Kocourovci (okr. Olomouc), Brno (rkp. magist. dipl. práce na ÚAM FF MU).
- HORÁKOVÁ, J. – KALÁBEK, M. – PEŠKA, J. 1997: Osada lidu kultury s LnK v Přáslavicích-Kocourovci. Archaeologiae Regionalis Fontes 1. Olomouc.

- JELÍNKOVÁ, D. 1982: Nové výsledky zachraňovacího výzkumu v Drnholci (okr. Břeclav), Přehled výzkumů 1980, 58–59.
- KALÁBKOVÁ, P. 2008: Lengyelské osídlení střední Moravy (příspěvek k vypovídacím možnostem dosavadních pramenů). In: Měřinský, Z. – Klápště, J. (eds.), Moravskoslezská škola doktorských studií, seminář 1. Brno, 28–35.
- KALÁBKOVÁ, P. 2009: Lengyelské osídlení střední Moravy I–III. Brno (doktorská práce na ÚAM FF MU, http://is.muni.cz/th/18672/ff_d/, 8. 3. 2011).
- KALICZ, N. 1985: Kökori falu Aszódon (Neolithisches Dorf in Aszód). Aszód.
- KAZDOVÁ, E. 1996: Dům a stavební komplex kultury s vypíchanou keramikou z Pavlova, okr. Břeclav, Pravěk NŘ 6, 75–96.
- KAZDOVÁ, E. 2000: Některé výsledky výzkumu ohrazeného areálu kultury s vypíchanou keramikou v Pavlově na Břeclavsku. In: Čech, P. – DOBEŠ, M. (eds.), Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 117–122.
- KAZDOVÁ, E. 2001: Osídlení střední Moravy v postlineárním neolitu. In: Otázky neolitu a eneolitu našich zemí, Mostkovice 1999. Pravěk – Supplementum 8. Brno, 78–96.
- KAZDOVÁ, E. 2005: Zemědělci mladší doby kamenné. In: Podborský, V. (ed.), Pravěk mikroregionu potoka Těšetičky/Únanovky. K problematice pravěkých sociálních struktur. Brno, 71–88.
- KAZDOVÁ, E. – PEŠKA, J. – MATEJČICOVÁ, I. 1999: Olomouc-Slavonín (I). Sídliště kultury s vypíchanou keramikou. *Archaeologiae Regionalis Fontes* 2. Olomouc.
- KOS, P. 1999: Mokrá-Horákov (kat. úz. Mokrá, okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 40, 193–195.
- KOŠTUŘÍK, P. 1989: Linearkeramisches Haus D 15 auf der neolithischen Siedlung in Těšetice. In: Rulf, J. (ed.), *Bylany Seminar 1987. Collected Papers*. Praha, 225–226.
- KOUTECKÝ, D. 1965: Neolitický dům z Vikletic, Památky archeologické LVI, 584–604.
- KOVÁRNÍK, J. 2003: Letecké snímky půdorysů domů. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Unger, J. (eds.), *Ve službách archeologie IV*. Brno, 23–29.
- LENNEIS, E. 2000: Hausformen der mitteleuropäischen Linearbandkeramik und des balkanischen Frühneolithikums im Vergleich. In: Hiller, S. – Nikolov, V. (eds.), *Karanovo III, Beiträge zum Neolithikum in Südosteuropa*. Wien, 383–388.
- LENNEIS, E. 2003: Ein bandkeramischer Großbau aus Mold bei Horn, Niederösterreich, in seinem europäischen Kontext. In: Asamer, B. – Wohlmayr, W. (Hrsg.), *Akten des 9. Österreichischen Archäologentages, Dezember 2001*. Wien, 135–139.
- LENNEIS, E. – NEUGEBAUER-MARESCH, Ch. – RUTTKAY, E. 1995: Jungsteinzeit in Osten Österreichs. St. Pölten – Wien.
- LÍČKA, M. 1987: Grundrisse von Doppelhäusern (?) aus der Stichbandkeramik. In: RULF, J. (ed.), *Bylany Seminar 1987. Collected Papers*. Praha, 227–231.
- LÍČKA, M. – LUTOVSKÝ, M. 2006: Vepřek und Nová Ves (Bezirk Mělník, Mittelböhmen). *Ergebnisse der archäologischen Ausgrabungen zur urgeschichtlichen Besiedlung in den Jahren 1992–1995*. *Fontes Archaeologici Pragenses* 31, Praha.
- LICHARDUS, J. – VLADÁR, J. 1970: Neskorolengyelské sídliskové a hrobové nálezy z Nitry, *Slovenská archeológia XVIII*, 373–419.
- LICHTER, C. 1993: Untersuchungen zu den Bauten des südosteuropäischen Neolithikums und Chalkolithikums. *Internationale Archeologie* 18. Buch am Erlbach.
- LÜNING, J. 1975: Die Erforschung des Neolithikums in der Bundesrepublik Deutschland. In: *Ausgrabungen in Deutschland. Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums* 1, Teil 1. Mainz, 77–84.
- LÜNING, J. 1982: Siedlung und Siedlungslandschaft in bandkeramischer und Rössener Zeit, *Offa* 39, 9–33.
- LÜNING, J. 1997a: Haus, Hof und Siedlung im Älteren Neolithikum am Beispiel der Aldenhovener Platte in der Niederrheinischen Bucht. In: Beck, H. – Steuer, H. (Hrsg.), *Haus und Hof in ur- und frühgeschichtlicher Zeit. Gedenkschrift für Herbert Jankuhn*. Göttingen, 70–85.
- LÜNING, J. 1997b: Wohin mit der Bandkeramik: Programmatische Bemerkungen zu einem allgemeinen Problem am Beispiel Hessens. In: *Chronos. Beiträge zur prähistorischen Archäologie*

- zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel. Internationale Archäologie, Studia honoraria 1. Espelkamp, 23–57.
- LÜNING, J. 2000: Steinzeitliche Bauern in Deutschland. Die Landwirtschaft im Neolithikum. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie 58. Bonn.
- LÜNING, J. (Hrsg.) 2005: Die Bandkeramiker. Erste Steinzeitbauern in Deutschland. Bilder einer Ausstellung beim Hessestag in Heppenheim/Bergstraße im Juni 2004. Rahden/Westf.
- MATĚJÍČKOVÁ, A. 2002: Popůvky (okr. Brno-venkov), Přehled výzkumů 43, 168–169.
- MENKE, M. 1986: Die Bedeutung der Ausgrabungen in Mohelnice (Nordmähren) für das Frühneolithikum der Zone nordwärts der Alpen, Bayerische Vorgeschichtsblätter 51, 1–38.
- MEYER-CHRISTIAN, W. 1976: Die Y-Pfostenstellung in Häusern der älteren Linearbandkeramik, Bonner Jahrbücher 176, 1–25.
- MODDERMAN, P. J. R. 1970: Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein. *Analecta Praehistorica Leidensia* III. 'S-Gravenhage.
- NEKUDA, V. 2000: Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Raně středověké sídliště. Brno.
- NEKVASIL, J. 1953: Nález z Uničova na Moravě, Archeologické rozhledy V, 725–730.
- NEUGEBAUER-MARESCH, Ch. – TRAGESER, G. 1982: Die Rekonstruktionen im Freilichtteil. In: Preyer, J. (Hrsg.), 6000 Jahre Schanzboden. Bauern, Handwerker und Händler in der Steinzeitburg. Poysdorf, 22–24.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1986: Vorbericht über die Ergebnisse der systematischen Grabungen in Svodín in den Jahren 1971–1983, Slovenská archeológia XXXIV, 133–173.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1995: Svodín I. Zwei Kreisgrabenanlagen der Lengyel-Kultur. Bratislava.
- NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, V. 1997: Kreisgrabenanlage der Lengyel-Kultur in Ružindol-Borová. Bratislava.
- ONDRUŠ, V. 1966: Village néolithique à Vedrovice près de Znojmo (Moravie). In: Filip, J. (ed.), Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie. Praha, 62–63.
- PALLIARDI, J. 1916: Hliněné modely neolithických chýší, Časopis Moravského musea zemského XVI, 41–52.
- PARET, O. 1942: Vorgeschichtliche Wohngruben?, Germania 26, 84–103.
- PARET, O. 1946: Das neue Bild der Vorgeschichte. Stuttgart.
- PAVLŮ, I. 1998: Dům v neolitu a jeho význam pro pravěkou archeologii, Archeologické rozhledy L, 778–783.
- PAVLŮ, I. 1999: Dům kultury s LnK na Moravě, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity M 4, 21–29.
- PAVLŮ, I. 2000: Life on a neolithic site. Bylany – Situational Analysis of Artefacts. Praha.
- PAVLŮ, I. 2001: Lineární keramika z neolitického sídliště v Žimuticích, Archeologické výzkumy v jižních Čechách 14, 5–55.
- PAVLŮ, I. – RULF, J. – ZÁPOTOCKÁ, M. 1987: Theses of the Neolithic site of Bylany. In: Rulf, J. (ed.), Bylany Seminar 1987. Collected Papers. Praha, 288–412.
- PAVLŮ, I. – ZÁPOTOCKÁ, M. 2007: Archeologie pravěkých Čech 3. Neolit. Praha.
- PAVÚK, J. 1986: Linearkeramische Großbauten aus Čataj, Slovenská archeológia XXXIV, 365–382.
- PAVÚK, J. 1990: Siedlung der Lengyel-Kultur mit Palisadenanlagen in Žilkovce, Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte 73, 137–142.
- PAVÚK, J. 1994a: Santovka – eine bedeutende Fundstelle der Lengyel-Kultur in der Slowakei, Archäologisches Korrespondenzblatt 24, 167–177.
- PAVÚK, J. 1994b: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra.
- PAVÚK, J. 1998: Hlavné výsledky výskumu sídliska lengyelskej kultúry v Žilkovciach, Slovenská archeológia XLVI, 169–186.
- PAVÚK, J. 2003: Hausgrundrisse der Lengyel-Kultur in der Slowakei. In: Eckert, J. – Eisenhauer, U. – Zimmermann, A. (Hrsg.), Archäologische Perspektiven. Analysen und Interpretationen im Wandel. Festschrift für Jens Lüning zum 65. Geburtstag. Rahden/Westf., 455–469.

- PAVÚK, J. – BÁTORA, J. 1995: Siedlung und Gräber der Ludanice-Gruppe in Jelšovce. Nitra.
- PEŠLOVÁ, L. 2002: Vývoj obydlí v neolitu. Brno (rkp. seminární práce na ÚAM FF MU).
- PIELER, F. 2009: Die bandkeramische Siedlungskammer Horner Becken, *Archäologie Österreichs* 20/2, 40–47.
- PLEINEROVÁ, I. – PAVLŮ, I. 1979: Březno. Osada z mladší doby kamenné v severozápadních Čechách, Ústí n. L.
- PODBORSKÝ, V. 1984: Domy lidu s moravskou malovanou keramikou, *Sborník prací filosofické fakulty brněnské university E* 29, 27–66.
- PODBORSKÝ, V. 1997: O „planetizaci“ lidstva. Poznámky ke kontinuitě některých jevů od pravěku po středověk. In: *Z pravěku do středověku. Sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy*. Brno, 15–26.
- PŘICHYSTAL, M. 2007: Archeologické nálezy při výstavbě nové budovy Moravského zemského archivu v Brně-Starém Lískovci. In: *Smutná, K. (ed.), Moravský zemský archiv v Brně. Pamětní kniha k otevření novostavby*. Brno, 89–94.
- PŘICHYSTAL, M. 2008: Brno (k.ú. Bohunice, Nový a Starý Lískovec, okr. Brno-město). In: *Čižmář, Z. (ed.), Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy*. Brno, 50–55.
- RACZKY, P. 1974: A lengyeli kultúra legkésőbbi szakaszának lelőhelyei a Dunántúlon (Funde der spätesten Phase der Lengyel-Kultur in Westungarn), *Archaeologiai Értesítő* 101, 185–210.
- SCHWAMMENHÖFER, H. 1983: Eine Gehöftgruppe der Epilengyelzeit in der Ziegelei Schleinbach, NÖ, *Fundberichte aus Österreich* 22, 169–202.
- SOUDSKÝ, B. 1955: Výzkum neolického sídliště v Postoloprtech v r. 1952, *Archeologické rozhledy* VII, 5–11.
- SOUDSKÝ, B. 1966: Bylany – osada nejstarších zemědělců z mladší doby kamenné. *Památníky naší minulosti* 4. Praha.
- SOUDSKÝ, B. 1969: Étude de la maison néolithique, *Slovenská archeológia* XVII, 5–96.
- STADLER, P. 2009: Die frühneolithischen Fundstellen von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz, 5650–5150 v. Chr und die Entstehung der Linearbandkeramik, *Archäologie Österreichs* 20/2, 48–54.
- STÄUBLE, H. – LÜNING, J. 1999: Phosphatanalysen in bandkeramischen Häusern, *Archäologisches Korrespondenzblatt* 29, 169–187.
- TICHÝ, R. 1961: Einige Bemerkungen zum Neolithikum in der Tschechoslowakei, *Archaeologia Austriaca* 29, 96–122.
- TICHÝ, R. 1962: Osídlení s volutovou keramikou na Moravě, *Památky archeologické* LIII, 245–305.
- TICHÝ, R. 1966: Site néolithique et énéolithique de Mohelnice près de Zábřeh (Moravie). In: *Filip, J. (ed.), Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie*. Praha, 63–64.
- URBAN, O. H. 1980: Ein lengyelzeitlicher Hausgrundriss aus Wetzleinsdorf, *Niederösterreich, Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte Wien* XXX, 11–22.
- URBAN, O. H. 1983–1984: Die lengyelzeitliche Grabenanlage von Wetzleinsdorf, NÖ, *Mitteilungen der Österreichischen Arbeitsgemeinschaft für Ur- und Frühgeschichte Wien* XXXIII–XXXIV, 209–220.
- VILDOMEČ, F. 1928–1929: O moravské neolické keramice malované, *Obzor prehistorický* VII–VIII, 1–43.
- VLADÁR, J. 1969: Frühäneolithische Siedlung und Gräberfeld in Branč, *Študijné zvesti Archeologického ústavu SAV Nitra* 17, 497–512.
- VLADÁR, J. – LICHARDUS, J. 1968: Erforschung der frühäneolithischen Siedlung in Branč, *Slovenská archeológia* XVI, 263–352.
- WATERBOLK, H. T. 1958–1959: Die bandkeramische Siedlung von Geelen, *Palaeohistoria (Acta et Communicationes Instituti Bio-Archaeologici Universitatis Groninganae, Groningen)* VI–VII, 121–161.
- WATERBOLK, H. T. – MODDERMAN, P. J. R. 1958–1959: Die Grossbauten der Bandkeramik, *Palaeohistoria VI–VII (Acta et Communicationes Instituti Bio-Archaeologici Universitatis Groninganae, Groningen)*, 163–171.

DAS PHÄNOMEN DES NEOLITHISCHEN HAUSES

Das Phänomen des Hauses zählt im Studium des Neolithikums zu den ständigen Themen. Das Haus als erstrangiges Element der Wohnarchitektur war schon seit der Urzeit Ausdruck des menschlichen Strebens, sich gegen die Unwetter der Natur zu schützen und sich eine annehimliche soziale Umgebung zu schaffen. Dieses Bestreben gewann zu Beginn der neolithischen Sedentarisation an Bedeutung. Von daher rührt das gesteigerte Interesse der Forscher am neolithischen Haus.

In seinem Beitrag fasst der Verfasser die Forschungsgeschichte des neolithischen Hauses zusammen und führt die Hauptprotagonisten dieser Forschung auf. Das Auftreten eines technisch ausgereiften oberirdischen Pfostenhauses bereits ganz am Anfang des mitteleuropäischen Neolithikums bringt er mit den aufkommenden neolithischen Innovationen in Zusammenhang. Anschließend fasst er die Beispiele der bekanntesten Siedlungen des Volkes mit Linearbandkeramik (LBK) in Mähren, Böhmen, in der Slowakei und in Umrissen auch in weiteren Ländern der gesamteuropäischen Ökumene der Kultur mit LBK zusammen. In diesem riesigen Raum entstand eine Reihe von Varianten großer oberirdischer Pfostenhäuser mit im Grunde genommen einem einzigen Konstruktionsprinzip (Abb. 1), dass sich aus drei Hauptteilen zusammensetzt: einem Vorraum (häufig mit einem einstöckigen „Heuboden“), einem hauptsächlich mittleren Wohnteil und einem hinteren Teil (mit „Intimzone“, ggf. mit Kultstätte und Idol; Abb. 5). Die Größe dieser Bauten bewegt sich in einer Spanne von ca. $20 \times 5 - 40 \times 9$ m, in Extremfällen erreichen sie eine Länge von bis um die 60 m, in den üblichen Siedlungen bewegen sich ihre Maße jedoch eher um die aufgeführte untere Grenze. Von P. J. R. Modderman (1970) und H. T. Waterbolk (WATERBOLK – MODDERMAN 1958–1959) wurden sie entsprechend der Größe und anhand weiterer Kriterien in drei Grundtypen untergliedert (Abb. 2): I. „Grossbauten“; II. „Bauten“; III. „Kleinbauten“.

Ferner wird vom Verfasser Häusern mit den lokalen Varianten der Y-Konfiguration der Pfosten gruben im Mittelteil der Häuser Aufmerksamkeit entgegengebracht (MEYER-CHRISTIAN 1976; MENKE 1986, 5), wie es beispielsweise der Typ Gellen (Abb. 4: 1–4) oder der mährische Typ Mohelnice (Abb. 4: 5) darstellen (TICHÝ 1961, 100, Abb. 2: 3; 1962, 250, 252, Abb. 2). Ferner liefert er eine knappe Charakteristik der äußeren und inneren Gestaltung der Häuser, des wahrscheinlichen inneren Inventars, stellt Überlegungen über Bedeutung und Funktion von „Großbauten“ (LENNEIS 2003, Abb. 8), von Häusern mit angrenzendem Gehege und apsidalem Abschluss an.

Die Architektur des älteren Neolithikums behält eine relative Einheit der grundlegenden Bauelemente bei. Im mittleren Neolithikum beginnt hingegen bei aller Anknüpfung an die vorhergehende Epoche – im Zusammenhang mit einer kulturellen Regionalisierung – allmählich auch in der Baukunst eine Regionalisierung zum Ausdruck zu kommen. Diese Regionalisierung war anfangs nicht so ausgeprägt wie später im jungen Neolithikum. Für das postlineare Neolithikum sind nach A. Hampel (1989, 2) jedoch trapezförmige und „schifförmige“ Grundrisse, ggf. ihre Kombinationen charakteristisch (Abb. 12). Immer mehr beginnt sich auch eine „Aerodynamisierung“ der äußeren Gestaltung der Häuser durchzusetzen (Abb. 6, 12). In Böhmen und auch in Mähren beginnen diese Häuser in der Umgebung des Volkes mit Stichbandkeramik (StK) erst im Verlauf von Phase 2–3 in Erscheinung zu treten. Von der Größe her unterschieden sie sich nicht allzu sehr vom Durchschnitt aus den Epochen der LBK, es kamen jedoch nicht so viele extrem große Bauten vor. Man unterscheidet drei Größenintervalle der Bauten des Volkes mit StK (KAZDOVÁ – PEŠKA – MATEJCIUCOVÁ 1999, 37): lange (ca. 31–33 m), mittellange (ca. 18–21 m) und kurze Häuser (ca. 11–12 m).

Anhand dem Grundriss eines Hauses vom Areal der umfriedeten Siedlung des Volkes mit StK im südmährischen Pavlov und drei unvollständigen Grundrissen aus Olomouc-Slavonín arbeitete E. Kazdová (1996, bes. 84; 2001) einen der Kultur zugehörigen Haustyp heraus, der über einen leicht trapezförmigen, bzw. leicht „schifförmigen“ Grundriss mit hinterem sich verengenden und von einer Fundamentrinne markiertem Abschluss verfügt (Abb. 13).

Im letzten Teil der Studie widmet sich der Verfasser den Wohnbauten des jungneolithischen Volkes mit bemalter Keramik an der Mitteldonau. In den westlichen Regionen des Lengyelkreises war es im Unterschied zu den östlichen Regionen (Branč, Zengővárkony, Svodín) lange nicht gelungen, die Grundrisse von Häusern überhaupt zu erschließen. Bis es einmal den Anschein erweckte, dass

beispielsweise das Volk mit mährischen bemalten Keramik (MBK) durch Einfluss seiner sehr mobilen Lebensweise gar keine dauerhafteren Behausungen gebaut hat. Dem widersprachen jedoch die Tonmodelle von Hütten (PALLIARDI 1916), besonders das bekannte „Häuschen“ aus Střelice im Kreis Znojmo (VILDOMEC 1928–1929, 30; PODBORSKÝ 1984, 49f., Abb. 7), welche die Nichtexistenz von Häusern nicht zuließen. Von den einzelnen, häufig unvollständigen Grundrissen, wie beispielsweise die aus Pavlovice bei Přerov, Mohelnice, Drnholec, Popůvky oder Těšetice-Kyjovice kannte man zwar sehr ungleichartige Grundrisse möglicher Behausungen verschiedener Größe (Abb. 14: 1–7), jedoch war es nicht möglich, aus ihnen einen Standardtypus abzuleiten. Auch in Niederösterreich verhielt es sich nicht besser. Durch die neueren großflächigen Grabungen in den westslowakischen Siedlungen der Lengyelkultur an den Fundstätten Bučany, Žilkovce, Santovka, Jelšovice und Budmerice ist es gelungen, über 150 Grundrisse von Häusern des „Lengyeltypus“ praktisch aller Entwicklungsstufen (außer der Protolengyelphase und der späten Phasen – Moravany und Brodzany – Stufe Lng III) freizulegen und zu dokumentieren. J. Pavúk (2003) widmete diesen Bauten eine hervorragende Studie.

Häuser des „Lengyeltypus“ haben im Vergleich zu den alt- und mittelneolithischen Bauten eine völlig unterschiedliche Dachbodenkonstruktion. Beide Wohnräume des Hauses werden oben durch eine feste Decke abgeschlossen, die aus einem verputzten Querträger gebildet wird. Auf dieser Decke befindet sich der Boden, an dessen festen Fundamenten das Dach abgestützt wird, so dass keine Stützpfeiler mehr benötigt werden. Diese Art der Decken-, Boden- und Dachkonstruktion (Abb. 15) zählt zu den Innovationen des jungen Neolithikums, das aus der Umgebung der Vinča-Pločnik-Kultur übernommen worden war (PAVÚK 2003, 456). Allgemein unterscheiden sich die Grundrisse der Häuser der slowakischen Lengyelkultur nicht allzu sehr voneinander. Es handelt sich durchweg um große oberirdische Pfostenbauten von rechteckiger Form (Länge um 30–20 m, Breite ca. 10 m; Länge mit Eingangskorridor im Extremfall bis zu 70 m; kleine Pfostenhäuser mit einem Innenraum von bis zu 20 m² dienten eher zur wirtschaftlichen Zwecken), die ungefähr in der Mitte durch eine Trennwand in zwei Teile unterteilt wurden. In bestimmten konstruktionstechnischen Details kann ebenso wie in entwicklungsrelevanten Zusammenhängen eine Reihe spezieller Erscheinungen gefunden werden. J. Pavúk hat an diesem Prinzip eine detaillierte Typologie dieser Häuser herausgearbeitet (Abb. 16–18).

Die Abgrenzung des Begriffes Haus des „Lengyeltypus“ hat in wesentlichem Maße dazu beigetragen, die wirkliche Behausung des Volkes mit Bemalter Keramik sowohl in Mähren als auch in Österreich in Erfahrung zu bringen. Anhand seiner Parameter konnten einige ältere (unvollständige) Grundrisse (Pavlovice bei Přerov, Mohelnice) rekonstruiert und kleine ungleichartige Pfostenbauten als Wohnbauten abgelehnt werden. Darüber hinaus tauchten sowohl in Österreich (CARNEIRO 2002) als auch in Mähren neue überraschende Funde auf (Seloutky-Záhumení – „U pláničky“: ČIŽMÁŘ 2001, 229f.; 9 Fundstellen mit vollständigen oder rekonstruierbaren Grundrissen von Häusern aus Mittelmähren: KALÁBKOVÁ 2009, I, 108). Als bei weitem die bedeutendste Fundstelle erweist sich Hulín-Pravčice – Višňovice mit insgesamt 17 Häusern (8 komplette Grundrisse, die übrigen torsohaft). Bei ihnen handelt es sich durchweg um zweistöckige Häuser vom Lengyeltypus, die im wesentlichen J. Pavúks Klassifizierung entsprechen (einschließlich eines Hauses mit Eingangskorridor). Überraschend ist die Größe der dortigen Häuser. Das größte von ihnen (Nr. 45) erreicht eine Länge von bis zu 72 m (KALÁBKOVÁ 2009, I, 108–111, Abb. 1–4).

Die Anzahl an Grundrissen von neolithischen Häusern nimmt jedoch auch in den Nachbarländern zu, insbesondere gerade im mittleren Donaugebiet. Dank den letzten Entdeckungen bleibt Mähren diesmal auf dem Gebiet des Studiums des neolithischen Hauses nicht zurück.

Abb. 1. Grundrissituation eines Hauses des Volkes mit LBK und seine Konstruktionselemente. Abstrahierte interpretative Darstellung.

Abb. 2. Klassifizierung der Häuser des Volkes mit LBK nach ihrer Größe: 1a, b – „Großbau“; 2 – „Bau“; 3 – „Kleinbau“ (nach COUDART 1998, mit Verweis auf P. J. R. Modderman).

Abb. 3. Grundriss und Rekonstruktion eines Hauses des Volkes mit LBK mit einem „einstöckigen Speicher“ („Heuboden“, „Kornboden“ u. ä.) im vorderen Teil (nach Bild der Wissenschaft 8, 1980).

Abb. 4. Grundrisse von Häusern des Volkes mit LBK, die eine Pfostenverteilung nach Art der sog. Y-Konfiguration aufweisen: 1–4 – Geleen, Häuser W1, W2, W4, W5 (nach WATERBOLK 1958–1959); 5 – Mohelnice, Haus III (nach TICHÝ 1962).

Abb. 5. Wahrscheinliche Situation im hinteren („privaten“) Teil des Hauses mit Idol (nach LÜNING Hrsg. 2005).

Abb. 6. Grundriss (a) und Rekonstruktion (b) des Hauses mit trapezförmigem Grundriss Nr. 15 in Postoloprty (nach SOUDSKÝ 1969).

Abb. 7. Grundriss und Rekonstruktion von Häusern des Volkes mit LBK, mit Präzisierung der Funktion der jeweiligen Teile anhand von Phosphatanalysen. 1 – Schwanfeld, Haus 11; 2 – Langweiler, Haus 77 (nach STÄUBLE – LÜNING 1999).

Abb. 8. Karte mit Orientierung der Häuser des Volkes mit LBK. 1 – Richtung der Sekundärwinde; 2 – Richtung dominanter Winterwinde; 3 – Richtung dominanter Sommerwinde; 4 – Orientierung der Häuser (nach COUDART 1998).

Abb. 9. Grundriss eines „Versammlungshauses“ (Nr. 912) mit „Gehege“ des Volkes mit LBK in Bylany (nach SOUDSKÝ 1966).

Abb. 10. Grundriss und Rekonstruktion eines Hauses vom Lengyel-Typ mit „Gehege“ in Wetzleinsdorf (nach URBAN 1980).

Abb. 11. Auswahl an Grundrissen neolithischer Häuser mit apsidialem Abschluss. 1–4 – Mohelnice, Häuser XII, II, VI und V (nach TICHÝ 1962; MENKE 1986); 5 – Bylany, Haus Nr. 500 (nach SOUDSKÝ 1966); 6 – Veszprém (nach RACZKY 1974).

Abb. 12. Neolithische Häuser mit „schiff förmigen“ und trapezförmigen Grundrissen. 1 – Zwenkau; 2 – Regensburg-Harting; 3 – Biskupin; 4 – Brześć Kujawski; 5 – Bochum-Hiltrop (nach SOUDSKÝ 1969; HAMPEL 1986).

Abb. 13. Grundrissfragmente von Häusern des Volkes mit StK in Mähren. 1–3 – Olomouc-Slavonín, Häuser 1, 2 und 3; 4 – Pavlov – „Horní pole“ (nach KAZDOVÁ 2001, modifiziert).

Abb. 14. Tabelle mit Grundrissen vermeintlicher (?) oberirdischer Häuser (1–7) und Grubenhäuser (8–10) des Volkes mit MBK in Südmähren und Niederösterreich. 1 – Pavlovice bei Přerov (nach ČERVINKA undatiert); 2 – Mohelnice, Haus V (nach TICHÝ 1966); 3–5 – Těšetice-Kyjovice, Häuser D5, D2, D3; 6 – Falkenstein – „Schanzboden“ (nach PODBORSKÝ 1984); 7 – Popůvky II (nach MATĚJČIKOVÁ 2002); 8 – Těšetice-Kyjovice, Obj. 181 (nach PODBORSKÝ 1984); 9 – Mstěnice (nach NEKUDA 2000); 10 – Mokrý – „Spálená seč“ (nach KOS 1999).

Abb. 15. Rekonstruktion eines Hauses des Lengyeltyps (Zeichnung V. Podborský jun. nach Vorlagen des Verfassers).

Abb. 16. Typologie der Grundrisse von Lengyelhäusern nach J. Pavúk (2003). 1 – Typ 1a (Svodín, Haus 210/73); 2 – Typ 1b (Svodín, Haus 211/73); 3 – Typ 1c (Svodín, Haus 361/74); 4 – Typ 1d (Svodín, Haus 388/76); 5 – Typ 2 (Svodín, Haus 800/81).

Abb. 17. Typologie der Grundrisse von Lengyelhäusern nach J. Pavúk (2003). 1–3 – Typ 3a (1 – Santovka, Haus 2; 2 – Žlkovce, Haus 60; 3 – Žlkovce, Haus 75); 4, 5 – Typ 3b (4 – Žlkovce, Haus 52; 5 – Žlkovce, Haus 71).

Abb. 18. Typologie der Grundrisse von Lengyelhäusern nach J. Pavúk (2003). 1 – Typ 4 (Branč); 2–4 – Typ 5 (2 – Branč; 3, 4 – Jelšovce).

Abb. 19. Häuser des Lengyel-Typs in der Slowakei und Niederösterreich. 1 – Müchendorf; 2 – Branč, Haus 78; 3 – Lébény-Bille, Haus 715; 4, 5 – Branč, Teil eines Grundrisses (4) und gesamter Grundriss (5) von Haus 130; 6 – Unterradlberg (nach CARNEIRO 2002; VLADÁR – LICHARDUS 1968).

Übersetzt von Bernd Magar.

Prof. PhDr. Vladimír Podborský, DrSc.
Ústav archeologie a muzeologie FF MU
Arna Nováka 1
602 00 Brno
podbor@phil.muni.cz

